

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

מרן יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

סעודה שלישית פרשת

חיי שרה תש"ב

- באחור וקדם בתוך נחצב ליהב עליו כל המחצב • פהדין עגלה תמימתא •
- השומר שבת אחת כתיקונה כאילו שימר כל השבתות עד שיחיו המתים •
- מעלת העבד שלא לשמה כשיש לו אמונה בשכר וענש • שעבוד מלכיות •
- טובה גדולה לגלות שמות טומאה של ע"ז • גם רשע נעשה משחד מממון •
- זכות הצדיקים מלפניהם ולאחריהם • שנאה גדולה מאנשי חרן לרבקה •
- למתא ירקא ירקא שקול • בני ישראל יורשים הזכותים של האומות •
- תכלית עולם הזה שיהיה נסיון ובחירה • זכות גדול לסבול עול הגלות •

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשע"ט לפ"ק

יצא לאור ע"י
מערכת לשון קדשו
מאנטריאל קאנאדא
1-514-585-3040
קונטרס 78

לשמיעת הדברות קודש:

072-3333419 (בארץ ישראל) 1-718-298-4641

(פון אייראפע 3333419-72-972+)

צו הערן די תורה ס"ג חיי שרה תש"כ

דרוקט: # → 520 → 1 → 16 (דרוקט אלע נומערן אינאיינעם)

אביסל קלאָר (38 מינוט)

זכות הקונטרס נתנדב

לעילוי נשמתו של הרב הגאון המפורסם בתורתו וצדקתו ובחיבוריו הנפלאים,
פה מפיך מרגליות, איש האשכולות, לוחם מלחמות ה'

הגה"צ רבי אליהו הכהן ב"ר זצ"ל

בן הגה"צ המפורסם רבי אברהם שלמה ב"ר זצ"ל - אב"ד ריסקעווע

אב"ד ור"מ קהל יטב לב דסאטמאר בני ברק - בעמח"ס ראש אליהו
עלה למרום בעיצומו של יום הכיפורים תשע"ט לפ"ק

הרבי'ן תורה בשיעוריו לרבים, והורה הוראה, קרוב ליוכל שנה, קירב
לכבות בני ישראל בהתעוררות דרשותיו ובתפילותיו הנלהבים, תלמיד
חביב ונאמן לרבינו הקדוש זי"ע ודבוק במשנתו, ובפקודתו נתמנה למלא
מקום אביו זצ"ל ברבנות קהל יט"ל בשיכון קרית יואל ב"ב

זכות לימוד הרבים וזכות רביה"ק זי"ע ועמוד לנשמתו שתהא צדורה בצדור החיים
ויגן בעד כל יוצאי חלציו שימשיכו לבנות בתים נאמנים לה' ולתורתו בדרך ישראל סבא
ויושעו בדבר ישועה ורחמים ובכל מילי דמיטב

קושיות ודיוקים בפסוק וַיְהִי חַי שָׂרָה

א

קושיא א

צ"ב כוונת אומרו שני חיי שרה כולן שוין לטובה, ובפרט שכבר נזכר לפני זה שהיתה כבת כ' וכבת ז', ומה בא לרבות עוד וַיְהִי חַי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשִׁבְעַת שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה. [ופירש רש"י: לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל, לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו], בת ק' כבת כ' [לחטא, מה בת כ' לא חטאה, שהרי אינה בת עונשין, אף בת ק' בלא חטא], ובת כ' כבת ז' [ליופי]. [ועל] שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה, [פירש רש"י] כולן שוין לטובה. איז דאך די קשיא, אויבן [ברישא דקרא] איז דאך געשטאנען שוין [שהיתה בת ק'] כבת כ' און [בת כ'] כבת ז' [שכל השנים היו שוין אצלה לטובה], פארוואס זאגט ער נאכאמאל שני חיי שרה, כולן שוין לטובה. [און] וואס מיינט מען, וואס מיינט מען בכלל [במה שאמרו ששנותיה כולם שוין].

ב

קושיא ב

במדרש: כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים. - עוד במדרש: שרה היתה תמימה במעשיה כהדא עגלתא תמימה דער מדרש (רבה נח, א) זאגט, וַיְהִי חַי שָׂרָה, זה שאמר הכתוב (תהלים לו, יח) יוֹדֵעַ ה' יְמֵי תְּמִימָם וְנִחַלְתָּם לְעוֹלָם תְּהִיָּה, כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים. דבר אחר [יוֹדֵעַ ה' יְמֵי תְּמִימָם], זו שרה שהיתה 'תמימה' במעשיה, [אמר רבי יוחנן] כְּהֵדִין עֲגִלָּה תְּמִימָתָא [=כמו עגלה תמימה הזאת]. פלאגן זיך אלע [להבין הכוונה בדברי המדרש].

ג

צ"ב להבין כוונת אומרו כך "שנותיהם" תמימים

(ב) קודם איז דאך שווער דער כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים, וואס מיינט מען מיט דעם "שנותיהם" [תמימים].

ד

קושיא ג

גם קשה להבין כוונת אומרו ששרה היתה תמימה במעשיה כמו "עגלתא תמימה", וכמו שנתקשו המפרשים בפירושו (ג) דערנאך וואס איז דער עגלה תמימתא, פלאגן זיי זיך זייער [במפרשי המדרש] אין [דעם] פשט, ס'איז לכאורה זייער שווער [מה כוונתו במה שמדמה שרה לעגלה תמימה].

ה

פירוש הנזר הקודש: שהלכה בתמימות אחר אברהם, כמו הצאן שהולכים אחר הרועה

זאגן זיי [המפרשים, דהכוונה] זי איז געגאנגען בתמימות [כמו שהעגל הולכת בתמימות אחר הרועה ואחרי אמה, כך עשתה שרה], זי האט געטון [בתמימות, סיי] וואס מ'האט [אין] געזאגט, [והלכה בתמימות] נאך אברהם אבינו נאך. - אזוי זאגט פשט דארטן אין מדרש דער נזר הקודש^א. [והמשך דבריו, ומה שקשה על פירושו, עיין לקמן (אות ח)].

^א בנזר הקודש (על המדרש שם): כהדא עגלתא תמימתא. צ"ב אמאי מְדַקָּה את שרה לעגלתא תמימתא. וביפה תואר נדחק בזה, עיין שם. ולי נראה לפרש על פי מה שאמרו לעיל (כ"ד נב, יג) דאברהם יצא מארצו 'בהבטחה' מפי הקב"ה, ושרה יצאה 'באמנה', והלכה בתמימות אחר אברהם על פי דבריו. וגרסין לקמן (שמו"ד כד, ג) כתיב (תהלים עז, כא) נְחִיתָ כְּצֹאן עִמָּךְ בְּיַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, מה צאן בכל מקום שהרועה מוליכין הם הולכים אחריו, כך ישראל בכל מקום שהולכו אותם משה ואהרן הלכו אחריהם. וממלא כהאי גוונא נמי קאמר הכא גבי שרה,

1

פירוש מהר"ש אלקבץ: הכוונה על פרה אדומה שצריכה להיות תמימה באדמימות, כן היתה תמימה במעשיה
דער יפה תואר¹ ברענגט פון מהר"ש אלקבץ, ער [המדרש] מיינט [באומר] כעגלה
תמימתא, אַזוי ווי פרה אדומה, [וואָרן] ביי פרה אדומה איז אויך געוועזן [החייב שתהיה
'תמימה' באדמימות, ואם היו בה] שתי שערות שחורות פסל'ט [עס הקרבן, דכתיב בה (חקת יט, ב)
אֲדָמָה 'תְּמִימָה', וכמו כן שרה אמנו] אַזוי איז זי געווען 'ריין' [במעשיה לגמרי, ולא רוב זכויות
לבר. עד כאן פירוש מהר"ש אלקבץ].

קושיית היפה תואר על פירוש מהר"ש אלקבץ: דאס הכוונה על פרה אדומה, היה לו לומר כהדא "פרה" תמימה
זאָגט ער [היפה תואר, להקשות על זה], דאָס העט גיווען געווען אַ גוטער פשט ווען
ס'העט געשטאַנען [במדרש פהָא] "פָּרָה" תְּמִימָתָא, [אַבער] ס'שטייט דאָך "עֲגֵלָה",
[ופרה אינה עגלה, כדמצינו במשנה (פרה פ"א מ"א) רבי אליעזר אומר] פרה בת שנים ועגלה בת
שנתה, עגלה האָט אַן אַנדערן דין פון אַ פרה², [וממילא] ווי קען איך אַריינזעצן אין
[לשון] "עגלה תמימתא" [דהכוונה] אויף פרה [אדומה], העט ער גיווען געדאַרפט צו זאָגן
[כהדא] "פרה" [תמימה].

2

פירוש היפה תואר: הכוונה על עגלה ערופה, ולכן נקט "עגלתא" תמימה.
אבל הוא עצמו מודח פירוש זה, ולא מצינו בעגלה ערופה שיהא בה דין "תמימה", שהרי גם מוס אין פוסל בה
קלערט ער נאָר [אַריין ביפה תואר], אַז איך זאָל זאָגן אַז מ'מיינט "עגלה תמימתא"
מיינט מען עגלה ערופה.

זאָגט ער, עגלה ערופה קען איך נישט זאָגן, ביי עגלה ערופה האָט דאָך קיין מוס
נישט גע'פסל'ט (משנה סוטה מה: ועיין בגמרא שם מו.), ס'האָט דאָך נישט געדאַרפט זיין קיין
תּמוּת, עגלה ערופה האָט נישט געשאַדט קיין מוס. [וגם אין בה דין תמימה באדמימות, שהרי
אין לה דין של אדומה כלל. ואם כן] וואָס דען זאָגט ער "תמימתא" אויף דעם [אם הכוונה על
עגלה ערופה]. ממילא זאָגט ער נאָך א שווערען פשט³.

ח

וגם על פירוש הנזר הקודש שהלכה בתמימות כצאן אחר הרועה, קשה דהול"ל "כצאן" תמים, ולמה נקט "עגלה" תמימה
דער נזר הקודש זאָגט [שם] להלן, להביא ראיה שהליכה בתמימות אחר הצדיק והמנהיג,
מדמה במדרש להליכת הבהמה אחרי הרועה], אַזוי ווי ס'שטייט (תהלים עז, כא) נִחִיתָ כְּצֹאן עִמָּךְ
[שהלכו ישראל בתמימות ביד משה וְאַהֲרֹן] אַזוי ווי צאן גייען נאָך אַזוי ווי דער רועה פירט
זיי, [און] אַזוי איז זי אויך געווען [שרה אמנו, שהלכה אחר אברהם כהדא] עגלה תמימתא.

דהוי כהדא עגלתא תמימותא, כלומר כמו שהעגל הולכת בתמימות אחר הרועה או אחרי אמה, אף שרה הלכה
בתמימות אחר אברהם בכל מקום שהולך אותה, וכאמור.

² ביפה תואר (על המדרש שם) הביא איזה פירושים, ואח"כ כתב: וממהר"ר שלמה ו' אלקבץ שמעתי שפירש
שרה שלימה במעשיה לגמרי ולא רובא דזכויות לבר, והיינו תמימה, דומיא דתמימה דפרה אדומה, שפירשו
תמימה באדמימות, שאם היו לה שתי שערות שחורות פסולה [עכ"ד]. ומה נעמו אמרו אילו היה גרסין כהדא
"פרה", אבל "עגלתא" לא יפול לזכר במקום פרה, דעגלה בת שנים ופרה בת שלש וארבע. ובעגלה ערופה לא
בעינן אדמימות עליה תמימה, גם לא תמימה ממום, דאין מוס פוסל בעגלה ערופה.

³ דעגלה ערופה צריך שתהא בת שנתה ולא יותר, ופרה אדומה צריך להיות בת שתי שנים, כך הוא שיטת ר'
אליעזר. וחכמים אומרים עגלה בת שנים, ופרה בת שלש או ארבע.

¹ וז"ל: כלומר כלילת יופי בצדקות ובגויה, ודמה לכנות השלמת היופי 'כעגלה יפיה' לשומן בשרה ודישונה,
כאומרו (ירמי' מו, כ) עֲגֵלָה יְפֵה פִּיה מְצָרִים, וכמו שפירש שם הרד"ק שהוא כדרך 'פְּרוֹת הַבֶּשֶׂן' (עמוס ד, א). [וז"ל
הרד"ק (ירמי' שם): ודימה מצרים לעגלה יפיהה לרב יפיה ודישונה, וכן כינה הכתוב הנשים היפות וְהַנְּשׁוֹת 'פרות הבשן'].

דאָס איז אויך שווער, ממה נפשך, דאָרט שטייט כצאן, און אז מ'מיינט 'דאָס', העט ער געדארפט אויך צו זאָגן [במדרש יודע ה' ימי תמימים זו שרה שהיתה] "כצאן" תמימים, [או בלשון יחיד] "כצאן" תמים, וואָס זאָגט ער עפעס "עגלה" תמימתא, וואָס איז דאָס משל גראָד [=דוקא] עגלה תמימתא.
נאָר דאָכט זיך מיר וואָס ס'קען זיין [פשוט, כדלהלן בסוף הדרוש].

ט

קושיות ודיוקים בפרשת בני קטורה

[להלן בפרשה (כה, א): ויִסַּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וְשָׁמָּה קְטוּרָה. וַתֵּלֶד לוֹ גִּבּוֹר וְאֵת מְדִין וְגִבּוֹר וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לַיִצְחָק. וְלִבְנֵי הַפִּילִגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מִתְּנַת וַיִּשְׁלַחם מֵעַל יִצְחָק בְּנֵי גִבּוֹר].

דער מדרש זאָגט (ב"ר סא, א), ויִסַּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וְשָׁמָּה קְטוּרָה, זה שאמר הכתוב (תהלים א, ג-א) אֲשֶׁרִי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים, בַּעֲצַת רְשָׁעִים זה דור הפלגה, וּבְדֶרֶךְ חֲטָאִים לֹא עָמַד אִלּוּ אֲנָשֵׁי סְדוּם, אַזּוּי רַעֲכַנְט עַר אוֹיֵס דִּי אֲלַע. כִּי אִם בְּתוֹרַת ה' חֲפָצוֹ, כִּי יִדְעָתוֹ לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוֶה אֶת בְּנָיו (וירא יח, יט).
ובתורתו יִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה, [אמר ר"ש] לֹא הִיָּה לוֹ אָב וְלֹא רֵב [לאברהם, ומהיכן למד את התורה]?, אלא [זימן לו הקב"ה] שְׁתֵּי כְלִיּוֹת [שלו כמין שני רבנים, והיו נובעות ונמלכות אותו] חכמה ודברי תורה.

וְהִנֵּה כְּעֵץ שֶׁתּוֹלַע עָלָיו פְּלִגֵּי מַיִם, שֶׁשֶּׁתְּלוּ [הקדוש ברוך הוא] בארץ ישראל. אֲשֶׁר פָּרְיוֹ יִתֵּן בְּעֵתוֹ, זה ישמעאל.
וְעָלָהּ לֹא יָבוֹל, זה יצחק.

וְכָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יַצְלִיחַ, אלו בני קטורה, [שנאמר ויִסַּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וְשָׁמָּה קְטוּרָה].

י

קושיא ד

צ"ב מדוע מדרש המדרש את ישמעאל אל "הפירות", שהם חשובים יותר מהעלים?

ד) איז שווער צו פארשטיין דעם גאַנצן מדרש, [ובפרט מה שאמר בסופו דהכתוב] אֲשֶׁר "פָּרְיוֹ" יִתֵּן בְּעֵתוֹ מֵינֵט מֵעַן יִשְׁמַעְאֵל, און "וְעָלָהּ" [לא יבול] זה יצחק.
לכאורה איז דאָךְ איבעראַל די 'פירות' זענען דאָךְ נאָךְ מער [חשוב] ווי די 'עלין'.
און צום סוף זאָגט ער גאָר אויף ישמעאל [אֲשֶׁר] "פָּרְיוֹ" יִתֵּן בְּעֵתוֹ.

ועוד מאי הוא היחוס עם ישמעאל, שישראל פכלו ממנו צרות בכל הדורות

[ועוד] וואָס איז דער יחוס מיט ישמעאל, ער [אברהם] האָט דאָךְ געהאַט פון אים גרויס צער^ה.

הגם ס'איז געווען ישמעאל עשה תשובה^ה [בסוף ימי אברהם], אָבער כסדר עד סוף כל הדורות [סובלים בני ישראל מן הישמעאלים]^ה.

^ה כדכתיב (וירא כא, יא) וַיֵּרֶע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אֹדֶת בְּנוֹ, ופירש"י: על ששמע שיצא לתרבות רעה.

^י כדכתיב (לך טו, טו) וְנָתַתָּ תְּבוּאָה אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקְבֹּר בְּשִׁיבָה טוֹבָה, ופירש"י: בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו וכו'. וכן בפרשתן כתיב (כה, ט) וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמַעְאֵל בְּנָיו, ופירש"י: מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליד את יצחק לפניו, והיא שיבה טובה שנאמר באברהם.

^י עיין עוד להלן אות לט-מ. (ועיין רש"י וירא כא, יז. ואור החיים הקדוש צו ו, ב).

יא

קושיא ה

וכן צ"ב מה שמדמה את יצחק אל "העלים" גרידא

(ה) [וכן קשה מה שמפרש] "וְעָלָהּ" לֹא יָבֹל [זה יצחק], אויף יצחק זאָגט ער "וְעָלָהּ"?

יב

קושיא ו

וכן צ"ב מה שמסיים וְכָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה "וְעָלָהּ" אלו בני קטורה, וכי איזה הצלחה היה לאברהם בבנים רשעים כאלו, ובתוכם הוא "מִדִּין" שחרעו לישראל, ונצטוונו לצרור אותם בנכליהם אשר נכלו לנו

(ו) [וכן קשה מה שמפרש הכתוב] וְכָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה "וְעָלָהּ" אלו בני קטורה. אַ גְּרוּיסע "הצלחה" האָט ער געהאַט [בהבני קטורה]?, זיי זענען [דאָךְ] רשעים געווען.

מ'פֿלאָגט זיך גאָר וויאַזוי ס'איז אַרויסגעקומען אַזעלכע רשעים [מן אברהם] (ועיין להלן אות לח). זיי זענען דאָךְ אַלע געווען רשעים די בני קטורה, ס'איז געווען "מִדִּין" איז געוועזן איינע פון זיי [הַמִּדְיָנִים] החטיו את ישראל וסבלו מהם הרבה, עד כדי כך כִּין נאָכדעם האָט דאָךְ געמוזט זיין [שנצטוונו] צָרֹר אֶת הַמִּדְיָנִים וגו' כִּי 'צָרִים הֵם לָכֶם בְּנִכְלֵיהֶם' אֲשֶׁר נָכְלוּ לָכֶם עַל דְּבַר פְּעוֹר (פנחס כה, יז-יח).

[והגם דמה שנשא אברהם את קטורה היה על פי הדיבור (כדלהלן אות לח), אבל מ"מ איך יוצדק שם "הצלחה" על זה^ה].

יג

קושיות ודיוקים בפסוק וַיֵּרֶץ לָבֵן אֶל הָאִישׁ

וועלמיר זען. ס'שטייט דאָ אין פסוק ביי רבקה אמנו, ווען ס'איז געווען די מעשה וואָס ס'איז געווען [שבא אליעזר לחרן ומצא את רבקה יוצאת על עין המים]. זאָגט דער פסוק:

וַיֵּרֶץ [הַנְּעֻרָה] וַתֵּגֵד לְבֵית אֹמֶה בְּדָבָרִים הָאֵלֶּה וגו' וַיֵּרֶץ לָבֵן אֶל הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל הָעֵץ. [וַיְהִי כִּרְאֵת אֶת הַנָּזִם וְאֶת הַצְּמִידִים עַל יְדֵי אֶחָתוֹ וּכְשָׁמְעוּ אֶת דְּבָרֶיהָ רְבֵקָה אֶחָתוֹ לֵאמֹר כֹּה דָּבַר אֵלַי הָאִישׁ וַיָּבֵא אֶל הָאִישׁ] וַהֲנֶה עֵמִיד עַל הַגְּמָלִים עַל הָעֵץ. וַיֹּאמֶר בּוֹא בְרוּךְ ה' לָמָּה תַעֲמִיד בַּחוּץ וְאֲנֹכִי פְּנִיתִי הַבַּיִת וּמָקוֹם לְגַמְלִים.

יד

קושיא ז

וַיֵּרֶץ לָבֵן, זאָגט רש"י, למה רץ ועל מה רץ. [וַיְהִי כִּרְאֵת אֶת הַנָּזִם], אמר 'עשיר הוא זה', ונתן עיניו בממוץ.

צ"ב קושיא רש"י "למה רץ", והלא בפשטות מובן כי רץ מפני ששמע שבא איזה איש שנתן מתנות לאחותו, ורצה לראותו (ו) לכאורה וואָס איז די קשיא [ברש"י] למה רץ, [והלא] ער האָט געהערט [שבא איש נכרי אחד און] ער האָט דאָךְ עפעס געגעבן [מתנות לרבקה אחותו], ס'איז [דאָךְ] עפעס אַ דבר פלא די גאַנצע זאך, [ומובן שפיר גם על פי פשוטו שלכן רץ לראות מי הוא זה האיש]. ער פרעגט "למה רץ"?

^ה עיין ס"ג חיי שרה תשי"ט, שהוסיף זה רבינו בהקושיא, וז"ל: מילא ס'האָט אוודאי אַזוי געברויכט צו זיין [מה שנשאה], ס'איז דאָךְ געווען על פי הדיבור אַזוי ווי דער מדרש (כ"ד סא, ד) זאָגט, "וַיֵּסֶף" אַבְרָהָם, שהיה על פי הדיבור, שנאמר (ישעי' ח, ה) וַיֵּסֶף ה' דְּבַר אֱלֹי, ס'איז געווען על פי הדיבור, מ'האָט אים דאָס געהייסן טוהן, ס'איז אַלעס אמת, ס'האָט אַזוי געברויכט צו זיין, אָבער אַזא גרויסע "הצלחה" איז ער זאָל מעמיד זיין אַזעלכע רשעים?

טו

קושיא ח

גם תירוצו של רש"י "נתן עיניו בממוץ", צ"ב הכוונה בזה

(ז) און וואָס איז דאָס לשון נתן "עיניו" בממוץ.

טז

קושיא ט

איך ידע לבן שיש לפנות הבית מעבודה זרה בעבור אליעזר,

והלא כל העולם היו אז עובדי עבודה זרה חוץ מאנשי אברהם, וזה לא ידע עדיין כי הוא אליעזר עבד אברהם

(ח) לעולם, - איך האָב מיך שוין אַמאַל געשטעלט [דערויף], - ער האָט געזאָגט לָמָּה [תַּעֲמִד בַּחוּץ], וְאֵנֶכִי פְּנִיתִי הַבַּיִת פֶּן עֲבוּדָה זָרָה, אַזוֹי זאָגט רש"י.

נו לכאורה, די גאַנצע וועלט איז דאָך געווען עובדי עבודה זרה, ס'איז דאָך נאָר איין אברהם אבינו [וסייעתו שהיו מתרחקין מעבודה זרה], און ער [אברהם] איז דאָך דאָרט נישט געווען, ער [לבן] האָט דאָך נישט געוואוסט אַז דאָס איז אליעזר, אז דאָס איז 'עבד אברהם', ער [אליעזר] האָט דאָך הערשט 'דערנאָך' געזאָגט עבד אברהם אַנְכִי [לאחר שכבר בא אל בית בתואל ולבן], ממילא ער [לבן] האָט דאָך געוואוסט [אין] סתם [מענטשן] איז דאָך רוב וועלט געווען, רובם ככולם, זענען דאָך געווען 'עובדי עבודה זרה', נו האָט ער דאָך געקאָנט קלערן אַז ער [האיש העומד על העין] איז אויך אַן עובד עבודה זרה, פון וואָנעט האָט ער געוואוסט צו זאָגן אַז דאָס איז [ביי אים] אַ 'מעלה' [לומר אליו] וְאֵנֶכִי פְּנִיתִי הַבַּיִת מֵעֲבוּדָה זָרָה, אפשר איז 'ער' אַזוֹי ווי די גאַנצע וועלט, און אַז ער איז אַזוֹי ווי די גאַנצע וועלט איז עס ביי אים אַ חסרון אַז ער איז פְּנִיתִי הַבַּיִת מֵעֲבוּדָה זָרָה, [און] ס'איז נישט גוט [אים] צו 'זאָגן', פון וואָנעט האָט ער דאָס געוואוסט [שהוה מעלה אצלו לומר אליו ככה].

יז

ביאור קושיא ט (אופן א)

לפירוש המדרש בפסוק וְהָיָה 'עומד' על העין

לבן רץ אחר אליעזר להמיתו, והזכיר שם ועמד באור למעלה מן הגמלים, ומוה הכיר שהוא צדיק

הגם לויט ווי ס'שטייט אין מדרש (ילקוט רמז קט) איז די זאך פאַרענטפערט [שבעשה

שמצאו לבן כבר ידע שהוא צדיק].

אין מדרש שטייט גאָר אַנדערש, אַנדערש ווי רש"י זאָגט דאָרט.

רש"י זאָגט דאָך ט [בפסוק] וְהָיָה "עומד" על הגמלים על העין [לשמרן, ולפי זה תיבת]

'עומד' איז לשון עכבה [שעמד שם במקומו ולא הלך משם], אַזוֹי טייטשט ער.

און דער מדרש טייטשט דאָ [בתיבת] 'עומד' גאָר אַנדערש, דער מדרש טייטשט 'עומד' [שעמד באויר], אַז ער [לבן] איז לעולם געלאָפן [להרגו], די ריצה איז געווען ריצה להרע, ווייל ער האָט אים געוואָלט הרג'ענען, ער איז געלאָפן ער זאָל אים הרג'ענען, האָט ער [אליעזר] געזאָגט אַ שם, דורך אַ שם זענען זיי געשטאַנען אין די לופטן, די גמלים און אליעזר, [וזהו שנאמר וְהָיָה 'עומד' על הגמלים], ער איז געשטאַנען 'על' הגמלים,

ט ברש"י: [והנה עומד] על הגמלים. לשמרן. כמו (וירא יח, ח) והוא עומד עליהם, לשמשם:

י בילקוט שמעוני (רמז קב): וְהָיָה כְּרָאָת אֶת הַגָּמִל, מִיד הַלֵּךְ לוֹ לְהַמִּיתוֹ, הִכִּיר בּוֹ שִׁמְרוּצָתוֹ לְרַעָה, הִזְכִּיר שָׁם, וְהַעֲמִיד הַגָּמִלִּים 'עַל' הָעֵינָן בְּאוֹרִי, וְהוּא עוֹמֵד 'עַל' הַגָּמִלִּים בְּאוֹרִי. וְהָיָה בְּרָאוּתוֹ כֵּן, הִכִּיר שֶׁהוּא צָדִיק וְאָמַר בּוֹא בְּרוּךְ ה'.

אין דער הייער, אין די לופט. ווען ער [לבן] האָט געזען וואָס ס'טוט זיך דאָ, האָט ער געזען דאָס איז אַ צדיק, האָט ער געזאָגט בואַ פֿרוּך ה'. [עד כאן דברי המדרש].
לויט דעם איז נישט קיין קשיא, אַז ער האָט געזען 'דאָס', האָט ער געזען ער איז נישט קיין עובד עבודה זרה, האָט ער געקאָנט קלערן [שאליערז הוא צדיק], האָט ער שוין פֿאַרשטאַנען [ולכן אמר אליו וְאָנְכִי פְּנִיחִי הַבֵּית].

יח

קושיא על ביאור קושיא ט (אופן א)

ומ"מ אחתי קשה דמנא ידע שלא היה זה ע"י כשפים

[אמנם עדיין צ"ב] לכאורה ווי אַזוי האָט ער פֿאַרשטאַנען [מזה שהוא צדיק], זיי האָבן דאָך אַלעס אָנגעהאַנגען אין כשפים.

אפילו ביי משה ואהרן, וואָס פֿאַר אַ נסים זיי האָבן געוויזן, האָבן זיי [פרעה ועבדיו] געזאָגט ס'איז כשפים [כדכתיב (וואר ז, יא) וַיִּקְרָא גַם פֶּרְעֹה לַחֲכָמִים וּלְמַכְשָׁפִים וַיַּעֲשׂוּ גַם הֵם וּגְו', עד מכת כנים שהודו ואמרו (שם ח, טו) אֶצְבַּע אֱלֹקִים הוּא. וכמבואר במדרש (שמו"ר ט, ו. י, יז)].

דער רמב"ן זאָגט (סוף פרשת נח), [אַז] אפילו דעס אַז אברהם אבינו איז ניצול געוואָרן פון כִּכְשָׁן הָאֵשׁ, האָבן זיי אויך געזאָגט ס'איז מעשה כשפים [עד מלחמת המלכים שנפלו מלך סדום ועמורה לבארות בארות חמר, ויצאו משם ע"י אברהם].

ממילא [אפילו] אַז ער [לבן] זעט אַז ער [אליעזר] שטייט אין די לופט, האָט ער דאָך געקאָנט קלערן [שהוא מעשה כשפים^א], ואחתי קשה [פון וואָנעט האָט ער געוואוסט ער איז אַ צדיק].

יט

ישוב הקושיא על ביאור קושיא ט (אופן א)

בדרשת הר"ן מבאר מה שהשיב משה להחרטומים "למאת יקא יקא שקול", שבמקום שמצוי ירק שם מביאין ירק המשובח, כי שם יבינו להבין בינו לבין שאר ירקות. וכמו כן דייקא במצרים שהוא מקום כשפים, הראה להם משה אותות ה', שהם מכינים להבין בין מה שהוא ע"י כשפים ובין מה שהוא בכח האלקי מצד הקדושה

[נגאָר] דעס קען אויך זיין [לייזש זה].

איך האָב געזען ס'שטייט, דאָכט זיך מיר אין דרשות הר"ן^ב, [לפרש מה שאמרו בגמרא (מנחות פה. הובא ברש"י שמות ז, כב)] דער פרעה האָט געזאָגט פֿאַר משה, תבן אתם

^א וכמו שמצינו ענין כזה בבלעם, כפירש"י בפרשת מטות (לא, ו) וז"ל: שהיה בלעם עמהם ויהפריח מלכי מדין "בכשפים" והוא עצמו פורח עמהם, הראה להם את הציץ שהשם חקוק בו והם נופלים, לכך נאמר (שם, ח) עַל חֲלָלֵיהֶם בַּמִּלְחָמָה מִדִּין, שנופלים על החללים מן האויר, וכן בבלעם כתיב אַל חֲלָלֵיהֶם בַּסֶּפֶר יִהְיֶה (יג, כב).

^ב בדרשות הר"ן (ורוש השלישי): כי מהיות התורה וקִיבּוּלָהּ דבר היותר גדול שאפשר שיהיה במין האנושי, ראוי לעם שיקבלוה, שיתנו הוראות חזקות שהתורה היא אמיתית, ויורסר כל ספק מאותן ההוראות, ומן הענין כולו בכללו שאינו בא כי אם בכח אלקי. ועל ענין זה נמשך יציאת מצרים כולו, והוא שרצה הש"י שיתחדשו האותות בגאולה היא שהוא בלי ספק התחלת התורה, למען ידעו כלל ישראל, כי הנמנעות בחק הטבע אינם נמנעות בחק הש"י. כי זאת הפנה הנה היא היותר הגדולה בדת, ומי שיכפור אותה יכפור את הדת בכללה ויבטל גמול ועונש לגמרי. ובהיות זה קוטב התורה אשר עליו תסוב הגאולה שהיא הקדמה לתורה, רצה הש"י שיתפרסם זה הדעת "בארץ מצרים", לפי שהיא ארץ חרטומים ומכשפים, ומה שיבחן שם שהוא דבר נמנע בחוק הטבע, וכי לא תספיק בו חכמת הכשוף אשר הוא סעיף מסעיפי החכמה הטבעית, ראוי שיאמר שהוא נעשה בכח אלקי בלי ספק, ושהנמנע בחוק הטבע אינו נמנע בחוק הבורא. ואילו נתחדשו האותות והמופתים ההם בארץ נעדרת החכמה, היה נשאר ספק בפנה הזאת עדיין, כי אולי יחשבו אנשים שכל האותות ההם נתחדשו בחכמת הכשוף ושהם כלם אפשריים בחוק הטבע.

וזה ענין נרמז לרבותינו ז"ל וכו', אמרי ליה יוחני וממרא [נראשי החרטומים במצרים] למשה רבינו, תבן אתם מכניסים לעפריים, אמר להם אמרי אינשי למתא יקא יקא שקול. וכך פירושו, יוחני וממרא שהיו מכלל חרטומי מצרים, שחשבו שאלה האותות חידוש הנביא האמין, שהם חידוש באותם התחבולות, ולכך תפשו

מכניסים לַעֲפָרָיִים? [עֲפָרָיִים הוא מקום בקעה שיש בו הרבה תבואה, ומשל בני אדם הוא, וכי לַעֲפָרָיִים אתה מביא תבואה למכור?], כך] ארץ [מצרים] מִלְאָה כשפים און עטץ ברענגטס אונז אַרײַן די כשפים [כדי להראות מופתים, והלא כולם בקיאים בכשפים]?

האָט ער [משה רבינו] זיי געענטפערט, יאָ!, [אַמְרִי אִינְשִׁי לְמָתָא יִרְקָא יִרְקָא שְׁקוּל. משל בני אדם הוא, לעיר שגדל שם ירק הרבה, שם הָבָא ירק שלך למכור, לפי שמתקבצין שם הכל לקנות], דאָרטן וואו דאָס פלאַץ איז [דערפון, דאָרט] ברענגט מען אַרײַן.

[עד כאן הגמרא, עם פירש"י].²⁷

[והנה] לכאורה וואָס האָט ער זיי דאָ געענטפערט, ער האָט עפעס [לכאורה] מודה געווען גאָר אַז ס'איז כשפים?

זאָגט ער דאָרט [בדרשות הר"ן] פשט אַזוי, פאַרוואָס דאָרטן וואו דאָס פלאַץ איז, דאָרטן לויפט מען [להביא הירק המשובח, ווייל] ווען איינער גיט זיין סחורה ווי דאָס פלאַץ דערפון איז, איז מען אַ מבין אויף די סחורה [שהיא משובחת]. וואו ס'איז נישט דעם פלאַץ דערפון, איז מען נישט קיין מבין.

[וזה שהשיב להם משה], ווייל אין מצרים איז דאָרט געווען כשפים, דאָרפט עטץ זיין אַ מבין, ווייסן זיי דאָך אַלע רמזים און אַלע ענינים אַלע דרכים פון די כשפים, דאָרף מען זיין אַ מבין אַז 'דעם' איז נישט קיין כשפים, דאָס קאָן נאָר זיין אַ מבין די וואָס זענען גרעסער [בקיאים יותר], טאַקע באתרא [דכשפים], אויף דעם פלאַץ [שבקיאים בזה], דאָרט קומט מען דערמיט [באותות ה', ששם יבינו שאינם באים מכח הכשפים, רק מכח הקדושה].

[עד כאן ביאור הר"ן].

ב

ועל כן דייקא לבן שהיה מכשף גדול, הוא היה מבין בדבר להכיר שמעשה אליעזר אינו מעשה כשפים

דאָס קען זיין, לבן איז דאָך געווען דער גרעסטער קוסם געוועזן, לבן און בלעם זענען דאָך געווען די גרעסטע [מכשפים]²⁷, דער גרעסטער כח הטומאה, די גרעסטע מכשפים זענען זיי דאָך געווען, איז ער אַ מבין געווען אַז ס'איז נישט 'דאָס' [מעשה אליעזר אינם בכשפים, רק הוא כח אלקי מצד הקדושה]²⁸.

עליו אחרי שבא לרמות ההמון לדעתם המגונה, איך הלך לארץ מלאה מאותם התחבולות. והשיב להם, אמרי אינשי למתא ירקא ירקא שקול. כלומר, שֶׁהַשָּׁלֵם באיזה דבר, לא תוכר גודל מעלתו כי אם בארץ שימצאו בה חכמים מאותו הדיבר בעצמו, כי שם יבחן עוצם חכמתו על חכמתם, כמו שהירק היותר משובח ימכר יותר בעיר רבת הירק, כי שם תוכר מעלתו על האחרים, כן ראוי שיבחנו אותותיו בארץ הזאת, כי בכאן יהיו יותר נערכים מבארץ אחרת, יען יתבאר כאן בלי ספק שהם נעשים בכח אלקי, וכי לא תספיק חכמה אנושית לחדשם.

²⁷ ומסיים רש"י: הם אמרו לו דברי ליצנות, והוא השיב להם בענינם.

²⁸ כמבואר בפרשת ויצא מענין התרפים אשר ללבן, וכמבואר בזהר (בחקותי קיב): לענין בלעם ובלק. ועיין בספה"ק עץ חיים (למהרש"י, שער לח פרק א) וז"ל: וכבר נתבאר אצלנו כי לבן הארמי אבי אביו של בלעם נבי בעור אבי בלעם היה בנו של לבן, והוא עצמו נתגלגל בבלעם, וממנו למד בלעם בן בנו מעשה כשפים, וחכמה הזאת היתה חכמתו של לבן הארמי אשר שיבח עצמו ואמר (ויצא לא, כט) יֵשׁ לֵאֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע, ועל דרך הנאמר בבלעם (בלק כב, ו) כִּי יִדְעֵתִי אֵת אֲשֶׁר תַּכְרֹךְ מִבְּרַךְ וְאֲשֶׁר תֵּאָר וְיֹאֵר, וזה ענין חכמת התרפים אשר ללבן, אשר על ידי אלו התרפים היה משיג כל הארותיו, עכ"ל.

ועיין זה בקצרה בספה"ק חסד לאברהם (לוקינו של החיד"א, מעין ה נהר יז) וז"ל: ודע כי לבן ובלעם ובעור ובניו של בלעם, כולם משורש אחד, כי לבן הוליד בעור, ואחר כך נתגלגל לבן בבלעם, וכולם היו מכשפים גדולים ועובדי עבודה זרה.

²⁹ ועיין להלן (את נדר), מה שמקשה עוד רבינו על תירוץ זה, דסוף סוף אנו רואים שגם פרעה והחרטומים היו מכשפים גדולים, ועם כל זה תלו תחלה בכשפים, ואכתיו צריך ביאור מאי שנה הכא ידיע לבן אף בתחלה שהוא מכח הקדושה.

כא

ועוד דמבואר במדרש שאליעזר קלסתר פניו דומה לשל אברהם, ולכן היה לכן סבור שהוא אברהם דערנאך איז דא אין מדרש גאר אויף א פלאץ^{טו}, ער [לכן] האָט אים געזען אז ער [אליעזר] האָט געהאַט קלסתר פניו של אברהם. [וממילא אתי שפיר] האָט ער דערקענט [שהוא צדיק, ולכן אמר ואנכי פניתי הפית].

כב

דאָס איז אַלעס רעכט [לפי פירוש המדרש בפסוק וְהָיָה "עַמִּד" עַל הַגְּמָלִים, אמנם] רש"י גייט אָבער נישט מיט דעם דרך, רש"י זאָגט דאָךְ [בביאור הפסוק] וְהָיָה "עַמִּד" עַל הַגְּמָלִים, [דהוא] לשון עֶפְכָּה [שעמד שם לשמרו], ער ברענגט נישט דעם דרש נאָר דעם פשוט'ן פשט, ער זאָגט פשוט פשוט וְהָיָה עַמִּד עַל הַגְּמָלִים [לשמרון. ואם כן לפי דבריו קשה דהרי לא ראה באליעזר שום דבר פלא שיוכל לשפוט ממנו שהוא צדיק, ואם כן מהיכן ידע שהוא שבח ומעלה אצלו שיאמר אליו שפינה הבית מע"ז בשבילן].

כג

הקדמה לביאור קושיא ז

בבעלי התוספות מבואר דמתחלה לא ידע לכן היכן לרוץ, ורץ "החוצה" לרחובות העיר, ואח"כ בא ושאַל לרבקה היכן הוא, ואז רץ "אל העין"

דערנאך די בעלי התוספות (בפירושם עה"ת) זאָגט גאר אַנדערש^ט, [שהם פירשו הפסוק] וַיֵּרֶץ לָבֶן אֶל הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל הָעֵין, וואָס איז דער "החוצה"? זאָגט ער, קודם האָט ער [לכן] געהערט [דברי רבקה אודות האיש], האָט ער געמיינט אז ער [אליעזר] איז ערגעץ אינדרויסן אויף די גאַס [בתוך העיר], איז ער געלאָפֿן 'החוצה' [אינדרויסן] אויפֿן 'גאַס', און ער האָט אים נישט געטראָפֿן. איז ער צוריקגעקומען [לרבקה, לשאול אותה היכן היא], ווען ער איז צוריקגעקומען האָט זי אים הערשט געזאָגט - רבקה - אז ער שטייט עַל הָעֵין, איז ער נאָכאַמאָל געגאַנגען אַל הָעֵין.

קומט אויס איז די ערשטע מאָל, די ריצה, [דער] 'וַיֵּרֶץ' לָבֶן הַחוּצָה, דאָס ערשטע מאָל איז ער געלאָפֿן האָט ער אים נישט געזען, איז ער פשוט געלאָפֿן^ח.

(עיינן לקמן אות כט)

^{טו} בבראשית רבה (ט, י): ויאמר בא ברוך ה', שהיה סבור בו שהוא אברהם, שהיה קלסתר פניו דומה לו. [והובא זה גם בילקוט שמעוני הנוכח, אחר מה שהביא שהיה אליעזר עומד באויר, ומשמע דדייקא באותה מעשה שעמד אויר הכיר שהוא דומה לאברהם. משא"כ לפירוש רש"י שאינו מפרש כן בפסוק והנה עומד על הגמלים, אכתי יוקשה קושיא ט, וכדלקמן (כן יתכן בדרך אפשר בהמשך הדברים)].

^י בפירוש בעלי התוספות (כד, ל): על העין. פי' על עין העולם, אלבוא"ה בלע"ז. כי עדיין לא הלך אל המעין, שהרי כתיב אחרי כן ויבא אל האיש והנה עומד על הגמלים על העין, משמע שקודם כן לא הלך לכן אל המעין, אלא הכי פירוש, ותרץ הנערה ותגד לבית אמה, כששמע לכן את דברי רבקה היה סבור שהוא בעיר, והיינו דכתיב וירץ לכן אל האיש "החוצה", ולא מצאו, וחזר לשאול את רבקה היכן הוא, וכשמע דברי רבקה שהוא על המעין, הלך אל המעין לדבר אליו.

^ח רבינו לא סיימיה למילתיה בכאן, מה כוונתו להקשות בזה לפי פירוש בעלי התוספות. ואולי יתכן לומר שהיה רוצה להקשות, דאם כן שלא ידע כלל אף היכן הוא, מהיכן ידע לפנות את הבית מקודם שיצא לקראתו. דהתינת לשאר הפירושים, יתכן לדחוק שראה אותו תחלה מרחוק קודם הריצה, אבל לפי פירוש בעלי התוספות לא ידע כלל היכן הוא, עד שהוצרך לשאול מפי רבקה, ואם כן מנא ידע לפנות הבית מקודם. (ועדיין הוא דחוק. אבל עכ"פ בתוריצו של רבינו להלן, יהא מתורץ היטב גם זה, איך שלכן כן ידע זאת עוד בהיותו בביתו, ועיינן להלן בהערה כג).

ביאורי הקושיות בפסוק וַיֵּרֶץ לְבָן אֶל הָאִישׁ

עוד דיחו לביאור קושיא ט (אופן א)

ביאור הנזכר אינו מספיק, כי סוף סוף גם פרעה היה מבין גדול, ועכ"ז תלה תחלה הכל במעשה כשפים, ומאי שנא לבן שידע מיד בתחילה שאליעזר הוא צדיק

נאָר פשוט קען מען זאָגן [ליישיב קושיא ט באופן מורווח].

[דהנה] דעס וואָס איך האָב [שוין] געזאָגט א פשט (באות יט-כ), [אויף] דעס וואָס ער האָט געזאָגט אָנכי פְּנִיתִי הִבִּית וּמָקוֹם לְגַמְלִים, [אכתי אף לפירוש המדרש שעמד באור, די"ל שמכח בקיאותו בכשפים הבין לבן שאין זה כישוף (וכדלעיל שם), מ"מ קשה] דעסטוועגן זעט מען דאָך, פרעה האָט אויך געזאָגט ס'איז כשפים, כאָטשיג זיי [המצריים] זענען דאָך געווען מבינים דערויף, [אַבער] ס'האָט זיי פאַרשטעלט די אויגן [מלהכיר האמת], זיי האָבן ידאָך געזאָגט אַז ס'איז כשפים אויף אַלעמען.

כה

הקדמה לביאור קושיא ט - אופן ב

במדרש: ששום איש לא תבע מתחלה להשודך עם רבקה,

ומסיים המדרש דהוא על שם הכתוב כי לא ינח שִׁבְט הָרָשָׁע עַל גּוֹרֵל הַצְּדִיקִים

נאָר דאָס קען זיין [לבאר כל הענין באופן אחר, שהוא על פין] דעס וואָס שטייט אין מדרש^ט [על הפסוק] (כד, טז) וְהִנֵּעְרָה טִבְת מְרָאָה מֵאֵד בְּתוֹלָה וְאִישׁ לֹא יִדְעָה. [אמר רבי יוחנן], אַז ס'שטייט בְּתוֹלָה, ווייסט מען דאָך אוודאי אַז אִישׁ לֹא יִדְעָה. זאָגט שוין רש"י דאָרט פשט. און דער מדרש זאָגט, וְאִישׁ לֹא יִדְעָה, זה שאמר הכתוב (תהלים קכה, ג) כִּי לֹא יִנּוּחַ שִׁבְט הָרָשָׁע עַל גּוֹרֵל הַצְּדִיקִים, ס'שטייט בתולה [שלא חטא בה אדם 'במעשה', ומוסיף הכתוב] וְאִישׁ לֹא יִדְעָה, שלא 'תבע' אותה אדם מעולם [אפילו 'במחשבה וברצון'^כ], מ'האָט גאָרנישט תובע געווען, נישט נאָר דעס וואָס זי איז געווען אַ בתולה, נאָר מעולם האָט איר נישטאָמאל קיינער תובע געווען, און ער לאָזט אויס [שמסיים המדרש, על שם] כִּי לֹא יִנּוּחַ שִׁבְט הָרָשָׁע עַל גּוֹרֵל הַצְּדִיקִים. אַזוי שטייט אין מדרש.

כו

ומבאר היפה תואר, שכן הוא בהשגחה מן ה' מונח במבטע האנושי, שהרשע שונא את הצדיק ולא יהיה נחת רוח לשבט הרשע עם גורל הצדיקים, כדי שלא יתקרבו אל הרשעים, ולכן אף שרובקה היתה טובת מראה מאוד, עכ"ז איש לא ידעה להשודך עמה, מחמת גורל שנאת הרשעים אל הצדיקת רבקה

אין יפה תואר^{כא} גיט ער צו פאַרשטיין ווי ס'קומט אַהער [אל ענין זה, דברי הפסוק כי

לא ינח שִׁבְט הָרָשָׁע עַל גּוֹרֵל הַצְּדִיקִים].

^ט במדרש (בר"ס, טז) וְהִנֵּעְרָה טִבְת מְרָאָה מֵאֵד בְּתוֹלָה וְאִישׁ לֹא יִדְעָה. אמר רבי יוחנן ממשמע שנאמר בתולה, אין אנו יודעים וְאִישׁ לֹא יִדְעָה?, אלא אפילו אדם לא תבע בה, על שם (תהלים קכה, ג) לֹא יִנּוּחַ שִׁבְט הָרָשָׁע עַל גּוֹרֵל הַצְּדִיקִים.

^כ ולפי הבנת היפה תואר, הכוונה כי קודם אליעזר לא היה שום מדובר של 'שידוך' רבקה, משום איש אחר. ^{כא} ביפה תואר: יש לדקדק מאי איכפת לה אילו נתבעה מאחר [להשדוך], דשבחה קרא בהכי. ועוד דכי לא ינח לא משמע בתביעה [לשידוך גרידא] וכו'. ועוד לפי הפירוש הזה מה טעם כי לא ינח עם הפסוק הקודם לו.

ויש לומר לפי שהדומה יאהב הדומה, ועל כן לא יחבר הרשע אלא בחבורת רשעים שכמותו, והצדיקים בעדת צדיקים, ועל כן הקב"ה אוהב את ישראל שמתדמים לו בכל יכולתם יותר מכל עמי הארץ, על כן אמר [בפסוק הקודם לזה] (תהלים קכה, ב) וְה' סָבִיב לְעַמּוֹ, ירצה שיהיה דבק עמהם, וזה לקדושתם, כמו שאמר לעיל

לעולם איז דאָך געוועזן, לעולם זענען זיי דאָך געווען שטופי זימה, [אין] זי איז געוועזן טובת מראה, וְהַנֶּעֱרָה טַבַּת מִרְאֵה מָאֹד, איז דאָך גאָר דער דרך הטבע געוויינטליך צווישן שטופי זימה דאָרף זיין [שיחפצו בה, ולמה באמת לא תבעו אותה מעולם]. נאָר זאָגט ער, ס'ליגט אָבער בטבע, ליגט אָבער אַ גרויסע שְׁנָאָה פון די רשעים צו צדיקים, זיי ווייסן נישטאָמאָל פאַרוואָס, דאָס ליגט אין די טבע. די מענטשן [שבחרין] זענען געווען גרויסע רשעים און זי איז געווען אַ צדיקת, איז געלעגן אַ גרויסע שְׁנָאָה צווישן זיי, אַז כּאָטשיג ס'איז געווען וְהַנֶּעֱרָה טַבַּת מִרְאֵה [מאָד], אָבער ס'האָט אַלעס, ס'האָט [השנאה אַלעס] דוחה געווען, ס'איז 'דאָך' געווען לאַ תבע אותה אדם מעולם.

און דאָס זאָגט דאָרט דער מדרש אויף דעם [שמסיים בהפסוק] כִּי לֹא יָנוּחַ שְׁכֶבֶת הָרָשָׁע, לאַ "יְנוּחַ" איז לשון [נחת רוח], זיי האָבן נישט קיין שום 'טובת הַנָּאָה', ס'איז נישטאָ קיין 'באַרואיגונג', קיין שום 'התקרבות', קיין שום 'הַנָּאָה', פונעם שְׁכֶבֶת הָרָשָׁע אויף גוֹרֵל הַצְּדִיקִים. ס'איז אַזאַ 'הפרש', אַזאַ 'שנאה' צווישן זיי, אַז זיי 'קאָנען נישט נהנה זיין' פון גוֹרֵל הַצְּדִיקִים.

ממילא איבערדעם איז געווען לאַ תבע אדם אותה מעולם [כי מגודל השנאה ששנאו אותה התרחקו ממנה], אַזוי שטייט אין יפה תואר דער פשט אין מדרש. לויטן פּראָסטן פשט [=לפי פשוטן] איז גאָרנישט [דאָ] קיין אַנדערע פשט אין מדרש.

כז

וכען זה מבואר גם בישמח משה בפירוש הפסוק כי לא ינוח שכבת הרשע על גורל הצדיקים

דער ישמח משה אין פרשת בלק^{כז} זאָגט אויך אַזוי [בפירוש הפסוק כי לא ינוח שכבת הרשע וגו'], אַז ער [הרשע] ווייסט נישטאָמאָל פאַרוואָס [הוא שונא את הצדיק, נאָר] דאָס ליגט

(שם, א) הַבְּטָחִים בַּה' וגו', ופירש הטעם כי לא ינוח על [פירוש] כי אין נחת רוח לשכבת הרשע בגורל הצדיקים, לפי שהצדיקים לא יִשְׁלְחוּ בַּעֲוֹלָתָהּ יָדֵיהֶם, ושכבת הרשע לא יבקש אלא עלו וחמס. ואם כן הכתוב 'בשבח רבקה' דיבר, שלהיותה צדיקת לא נתקדשה דעת אחד מבני עירה שהיו רשעים בה, ולכן לא תבעוה לאשה. ועוד יש לומר דהכי פירוש, וְה' סָבִיב לַעֲמֹל לְשִׁמְרָם מִכָּל רָע, וזה במה שלא 'ינוח' שְׁכֶבֶת הָרָשָׁע וגו', שלא יהיה להם 'נחת רוח' להתקרב בצדיקים, וזה עושה ה' כדי שלא יִשְׁלְחוּ הַצְּדִיקִים בַּעֲוֹלָתָהּ יָדֵיהֶם, שאלו יתקרבו להם, אולי היו נפתים וטועים אחריהם. ולפירוש זה הכתוב ('ברבקה ו') בהשגחת ה' על יצחק ורבקה מדבר, שלא נתן ה' חֲנָה בעיני אנשי אֶרֶץ, כדי שלא יתפתה אביה והיא להזדווג להם [=להשתדך עמהם].

^{כז} בישמח משה (בפסוק וירא בלק): כי דבר מופת אמת אותו הנסיון וכו', בעת שהאדם נכנע להשי"ת, אז אם יביט בלבו באנשים צדיקים יתקונו מאד בעיניו, ובאנשי בליעל המה מִגְנִים מאד בעיניו. וההיפך בהתרחקותם וגבה לבם, שאז יקצו בו הצדיקים בטבע אף אם אינו יודע אותם כלל אם הם צדיקים או רשעים וכו'. והנה שומָה מאת ה' ששנאה כבושה יש בין צדיק לרשע בטבע, אף אם אין מכירין זה בזה היטב במעשיהם, כדי שלא יהיה להם ההתחברות וילמד ממנו, ושל לנכנס לחנותו של בשם וכו', וכן מי שנכנס לבורסקי, ואין דבר בעולם מזיק לנפש כמו ההתחברות עם אדם רשע אף לפי שעה, אף אם אינו 'ניכר', נכנס 'בנפש' כמו העכס וארס, וברוב ימים יִמָּצֵא, וצריך לזה זכות גדול בצירוף העסק בתורה שיצא ממנו העכס והארס כולי האי ואולי אחר זמן רב.

ולא מבעיא שאלו אשר הם צדיקים, אין מניחין להשי"ת להתחבר עם הרשע ועושה ביניהם התרחקות, לא נודע לאיש מאין. אלא אף אלו שאינם עדיין בגדר צדיק גמור, רק שהם מתחברים לצדיקים אמיתיים, אין מניחין להשי"ת להדבק בנפש רשע. והנה ידוע אמרנו בכל יום (קודם תפלת שחרית) אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים 'גורלנו', דמי שהוא נדבק להשי"ת הוא 'בגורלו'. וזה פירוש הפסוק (תהלים קכה, ג) כִּי לֹא יָנוּחַ שְׁכֶבֶת הָרָשָׁע עַל "גוֹרֵל" הַצְּדִיקִים, רצה לומר אף על "גורל" שלהם, רצה לומר "המקורבים אליהם", לִמְעַן לֹא יִשְׁלְחוּ הַצְּדִיקִים בַּעֲוֹלָתָהּ יָדֵיהֶם, והבן.

והנה לפי גודל הטומאה של האיש ההוא, כך היא השנאה, כי השנאה היא לפי ההתרחקות, דאם הוא מטומאה קלה, אזי מצדיק גמור שהוא מקדושה גדולה הוא מרוחק, ויש לו שנאה ונמאס לו, אבל מצדיק (שאינו גמור) שאין הקדושה גדולה אין מרוחק כל כך, לכך אין השנאה גדולה כל כך. אבל מי שהוא מטומאה גדולה, הוא מרוחק מאד אף מקדושה קטנה וכו'.

אַבער, דאָס ליגט אַזוי אין די 'טבעיות' פון אַ רשע, אפילו ער ווייסט נישט פאַרוואָס, [און אפילו] ער 'קען' אים נישט [שאינו מכיר היטב במעשיו שהוא צדיק], איז אַ 'טבע' [שומה מאת ה'] אַז אַ רשע דאַרף פיינט האָבן אַ צדיק. [ונכתב עוד, כן] ווי גרעסער דאָס רשעות [של הרשע] און ווי גרעסער דאָס צדיקות [של הצדיק] איז גרעסער די שְׁנָאָה [שביניהם].

כח

ביאור קושיא ט (אופ"ב)

ועתה ראה לכן שפּתאום בא לְכאן איש אחר, ומצאה רבקה חן בעיניו ליתן לה מתנות, וגם רבקה מדברת אודותיו ביראת הכבוד, מזה הבין שבוראי איש צדיק הוא ואינו עובר ע"ז, ומזה ידע לומר אליו וְאֵנֶכִי פְּנִיתִי מֵעֲבֹדָה זֹרָה דאָס איז דער פשט, דאָס קען זיין [במה שאמר לכן וְאֵנֶכִי פְּנִיתִי מֵעֲבֹדָה זֹרָה]. דעם האָט ער [לכן] האָט דאָך געוואוסט, אַז זי מיט די אנשי מקומה, מיט די אַלע עובדי עבודה זרה, האָט ער געוואוסט ליגט אין זיי אַ שנאה ביניהם, [עד כדי כך, אַז] לאַ תבע אותה מעולם. [און] פלוצים האָט ער דאָ געהערט, ער [אליעזר] איז דאָ געקומען, ס'איז אָנגעקומען איינער אַ מענטש און ער האָט איר געגעבן מתנות, נָזֶם זָהָב וְשָׁנִי צְמִידִים, תיכף כשראה אותה] ביים ערשטן מאָל, [וזה מְרָאָה שרבקה מצאה חן בעיניו]. און זי איז אויך צוריקגעקומען מיט אַ 'יראת הכבוד' פאַר דעם מענטש [וזה מְרָאָה שגם הוא מצא חן בעיניה].

פון דעם האָט ער עפעס פאַרשטאַנען [אַז] 'דער' קען נישט זיין קיין "עובד עבודה זרה", ווייל פֿי לא יְנוּחַ שִׁבְטֵי הָרָשָׁע עַל גִּוְרֵל הַצְּדִיקִים, אַז זי איז אַזאַ צדיקת און ס'איז 'שוין' געוואָרן עפעס צווישן זיי, ער האָט געזען עפעס אַז די צוויי מענטשן האָבן אַ התקרבות, האָט ער שוין פאַרשטאַנען אַז ס'קען נישט זיין [שהוא רשע העובד עבודה זרה], האָט ער שוין געוואוסט אַז דער מוז זיין אַ צדיק. פון דעם האָט ער געוואוסט, אַז פאַר 'אים' דאַרף ער זאָגן פְּנִיתִי הַבֵּית, ס'איז נישטאָ קיין עבודה זרה. [ווייל] ער האָט געזען דאָס 'באַציאונג' פון רבקה אמנו [עמו], האָט ער שוין געוואוסט צו זאָגן וְאֵנֶכִי פְּנִיתִי הַבֵּית²².

כט

התחלת ביאור קושיא ז

אבל לפי זה יקשה, דאס כן שהרשע שונא את הצדיק, אם כן למה רץ לכן לקראת איש הצדיק נאָך די קשיא [איז, דלפי זה נמצא שכבר ידע לכן עוד קודם יציאתו מביתו שהמדובר הוא מן איש צדיק, ואם כן קשה] פאַרוואָס איז ער געלאָפֿן לכן [לקראת האיש], לכן איז דאָך געוועזן אַזאַ 'מקור הטומאה', און ער האָט דאָך שוין געוואוסט אַז ער איז אַ 'צדיק', [והרי אמרנו כי שנאה מוטל בין רשע לצדיק, ואם כן למה רץ לקבל פני האיש ולהאריחו בביתו, עד שאף פינה הבית מע"ז בשבילן].

איבערהויפּט לויט ווי די בעלי התוספות זאָגט (לעיל אות כג) אַז ווען ער איז געלאָפֿן קודם האָט ער נאָכנישט געוואוסט וואו אַהין, ער האָט נאָך נישטאָמאָל געוואוסט וואו

²² ולתירוץ זה מיושב עוד היטב, מנא ידע לכן שהוא צדיק עוד קודם שיצא מביתו לרוץ לקראתו, שכבר ידע אז לפנות את הבית מעבודה זרה בשבילו, והוא כי כבר ידע שהוא צדיק מעת שמעו דברי רבקה אחרת מה שהגידה לאמה אודות אליעזר. וזה מדויק גם לשון הכתוב וְהָיָה כְּרָאתָ אֶת הַנָּזֶם וגו' "וְכִשְׁמָעוּ אֶת דְּבָרֵי רַבְקָה אָחֳתוֹ לְאִמֶּר כֹּה דָּבַר אֱלִי הָאִישׁ" וְיָבֹא אֶל הָאִישׁ וגו' וְיֹאמֶר בּוֹא בְרוּךְ ה' וְאֵנֶכִי פְּנִיתִי הַבֵּית. משא"כ להתירוץ שצידד רבינו לומר לעיל (בין הקושיות), אינו מיושב רק מנא ידע שהוא צדיק לאחר שכבר ראה אותו ומצאו, והתירוץ ההוא סובב רק על מהיכן ידע "לומר" אליו כן, אבל לא על עצם פינוי הבית, והבן.

אָהין און ער איז געלאָפֿן, דעמאָלטס האָט ער דאָך נאָכנישט 'געזען' גאָרנישט איבערהויפֿט, [שלא ראה] די אַלע [ענינים שאמרנו לעיל, שעמד באויר עם הגמלים, ושקלסתר פניו נדמה לאברהם, ואם כן] אפילו לויטן מדרש אַז ער האָט געזען דאָס נס וואָס ער האָט געוויזן ער איז געשטאַנען [באויר, ומוזה הכיר שהוא צדיק], אָבער די 'ערשטע' ריצה, 'גראַד', [קודם שראה אותו וקודם שידע היכן הוא], וואָס איז ער עפעס 'געלאָפֿן'.

ל

התחלת ביאור קושיא ח

אבל התירוצי הוא כי לבן נעשה משוחד מן הממון של אליעזר והמתנות שנתן לרבקה, ומוזה נתעוורו עיניו מלהחזיק בשנאתו להצדיק. כי כשם שהצדיק מתעוורין עיניו ע"י "שוחד" מלשנוא את הרשע כראוי, כן הרשע מתעוורין עינו ע"י "שוחד" מלשנוא את הצדיק

נאָר וואָס'זשע דען, לעולם איז טאָקע די טבע [אז] ער דאַרף אים פיינט האָבן, [אָבער] פונקט אַזוי ווי ס'איז פאַרהאַנדן אַמאָל [אצל כשרים וצדיקים] וואָס מ'ווערט משוחד פאַר געלט, אַזוי ווי ס'איז פאַרהאַנדן [כזה אף בצדיקים], אַזוי ווי יתרו האָט געזאָגט דאָרט [יתרו יח, כא] [וַאֲתָה תִּחְזָה מִכָּל הָעָם אֲנָשִׁי חֵיל] 'רַאֲי אֱלֹקִים אֲנָשִׁי אֲמַת שְׁנָאִי בָצַע, [ופירש"י כי לכן צריכים לבחור] די אַנְשִׁי חֵיל [דפירושו אנשים עשירים, כדי] זיי זאָלן נישט דאַרפֿן להחניף לשום אדם, [ושונאי בצע, ששונאין את ממוןם בדין. ווייל] אַז ס'איז 'בָּצַע', אַז ס'איז דאָ 'געלט', ברענגט עס [כדכתיב] כִּי הִשְׁחָד יַעֲוֹר עֵינֵי חֲכָמִים (דברים טז, יט).

[ועל כל פנים] אַזוי ווי ס'איז פאַרהאַנדן אַמאָל, ביי אַן 'ערליכען איד' איז פאַרהאַנדן אַמאָל חלילה אַז מ'נעמט [געלט] ווערט ער 'משוחד', ווערט ער 'בלינד' [מלראות האמת], און ער זעט נישט פאַר די אויגן, מ'זעט נישט דעם אמת, מ'זעט נישט ווער ס'איז אַ רשע.

אַזוי פאַרקערט [אצל הרשע] איז אויך פאַרהאַנדן אַמאָל, אַז ס'איז נישט אַזוי שטאַרק [שנאתו להצדיק, מחמת שוחד דממון].

די גמרא זאָגט^{כז} ס'שטייט כִּי הִשְׁחָד יַעֲוֹר עֵינֵי חֲכָמִים, כל שכן עיני טפשים, [ונמצא שכל שכן שהרשע נעשה משוחד מן כסף הצדיק לעשות כרצונו. והגם] אַז ער איז אַ רשע דאַרף ער אים פיינט האָבן [להצדיק בטבעו], נאָר אָבער פאַר 'געלט' ווערט ער 'בלינד', ער 'גיט זיך אַוועק' די "אויגן", הִשְׁחָד יַעֲוֹר, ער זעט נישט דעם אמת^{כח}.

לא

ביאור קושיא ז

וזה שהקשה רש"י "למה רץ ועל מה רץ" רשע כלבן לקראת איש צדיק

דאָס אפשר קען זיין [בכוונת דברי רש"י], דאָס מיינט ער, דאָס קאָן זיין זאָגט רש"י, למה רץ ועל מה רץ?, וואָס איז 'ער' עפעס געלאָפֿן צו אַ צדיק, ווי קומט לבן [לרוץ לקראת צדיק ולקבל פניו], ער העט געדאַרפט 'אַנטלויפֿן ווייט' אַז ער הערט ס'איז דאָ אַ צדיק?.

^{כז} בגמרא (כתובות קה): תנו רבנן כִּי הִשְׁחָד יַעֲוֹר עֵינֵי חֲכָמִים, קל וחומר 'לטפשים'. ויסלף דְּבָרֵי צְדִיקִים, קל וחומר 'לרשעים'.

^{כח} ועל כן אין עוד קושיא על לבן למה רץ לקראת הצדיק, כי השוחד שרצה לקבל ממנו, עיור את עיניו ולא ראה עוד את האמת לשיטתו, ולכן אע"פ שבטבעו היה שונא את הצדיקים בתכלית, והיה לו לברוח ממקום שיש בו צדיק הרחק כמטחוי קשת, עם כל זה השוחד עיור את עיניו ועשה היפך טבעו (חידושי תורה תש"כ).

לב

ביאור קושיא ח

ועל זה מותרין רש"י "נתן ענינו בממוץ", והכוונה שהפקיד ונתן את ראיית "ענינו" עבור שוחד הממוץ נאָר וואָס דען, [וְיִהְיֶה כְּרֹאֵת אֶת הַנֶּזֶם וגו'], ער איז 'פארבלענדט' געוואָרן, ער האָט געזאָגט עשיר הוא זה, [ולכן] 'נתן' "ענינו", ער האָט זיך 'אוועקגעגעבן' די "אויגן", בממוץ, פאַר'ן 'געלט' האָט ער דאָס [אוועק] 'געגעבן', איז ער געוואָרן בלינד, האָט ער נישט געזען. איז ער געוואָרן משוחד, איבערדעם איז ער געווען רָץ.

לג

ביאורי הקושיות בפרשת בני קטורה

[ונבוא לביאור המדרש בפסוק] וַיִּסַּף אֲבִרְהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וְשָׁמָּה קְטוּרָה, [שהקשינו] לכאורה וואָס איז עפעס מיט ישמעאל'ן [שדרשו עליו הפסוק אשר "פריו" יתן בעתן] (ריש קושיא ד), און וואָס וויל ער דאָ מיט די אַלע רשעים [מאי הוא היחוס עם ישמעאל ובני קטורה (סוף קושיא ד)], ובפרט מה שדרשו וכל אשר יעשה יצליח אלו בני קטורה (קושיא ו)].

לד

הקדמה לביאור קושיא ו (באופן ב)

בבעלי התוספות הביאו לפרש מה שאמרו "שם טומאה מסר להם", שלימדום אברהם שלא לקרות עוד הע"ז בשם קודש ככתחלה, רק בשם טומאה הראוי להם [ואפשר לומר בהקדם וואָס] דער בעלי התוספות (על התורה) ברענגט [א פשט, בכוונת הפסוק וְלִבְנֵי הַפִּילִגְשִׁים נתן אֲבִרְהָם מִתְּנָת].

קודם ברענגט ער, וְלִבְנֵי הַפִּילִגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נתן אֲבִרְהָם מִתְּנָת, מילא רש"י זאָגט דאָךְ [מדברי הגמרא (סנהדרין צא).] שם טומאה מסר להם.

וואָס איז דער פשט פון שם טומאה? פשוט 'שם טומאה' מיינט מען געוויסע מיני כשפים אָדער שין דל"ת' (רש"י סנהדרין שם). איז דאָךְ אַלץ שווער, איז דאָךְ אויך שווער פאַרוואָס האָט ער זיי געגעבן אַ כח הטומאה^{יב}.

ברענגט דער בעלי התוספות^{יג}, ברענגט ער אַ פשט [בשם הר"ר יעקב ממוטריי"ל, במה שאמרו שמסר להם] שם טומאה, וואָרן ביז דעמאָלטס [תלו עצמם בשם ה', דהנה] די אַלע עבודה זרה'ס זענען דאָךְ 'נעמען' [=שמות, כפי טומאתם, כגון] פֿעור און מִרְקוּלִיס^{יח}, מ'ווייסט דאָךְ די אַלע עבודה זרה'ס, [אבל בדורות שקודם אברהם] זיי זענען געוואוינט געווען אַז די אַלע עבודה זרה'ס האָט מען גערופן מיטן 'שם', מיטן נאָמען פון השי"ת, זיי האָבן דאָךְ אין דעם געגלייבט [שהקב"ה ברא את העולם והוא סיבה ראשונה לכל דבר, רק שעבדו עבודה זרה בשיתוף, בסוברם כי מסר הנהגת התחתונים בידי המלאכים ושירי מעלה]. און דאָס [שכינו העצבים בשם קודש] איז געוועזן, דאָס איז געווען אַ גרויסער ניאורן [לה].

^{יב} ועיין מה שביאר רבינו בזה בס"ג חיי שרה תשי"ט.

^{יג} בפירוש בעלי התוספות (ובקצת דפוסיס הוא כפי' הריב"א) וז"ל: נתן אברהם מתנות. אמרינן בחלק (סנהדרין צא). שם טומאה מסר להם וכו'. וה"ר יעקב ממוטריי"ל אומר, שם טומאה, כלומר לַמֶּדֶם לקרות לעבודה זרה שלהם שם מטומאה, כמו פֿעור ומרקוליס, שנקראו על שם שמטמאין אותם. ומתחלה היו קוראים אותם בשם הקב"ה, כדכתיב אז הוחל לקרוא בשם ה'.

^{יח} בגמרא (סנהדרין סד). מבואר דפעור נקרא על שם גנות דרך עבודתה. ובתוספות (שם ד"ה מרקוליס) אומר רבינו תם "קילוס" שמה, לשון שבת, אלא שחכמים כינו אותה לגנאי וקראוה קוליס לשון לַעַג וְקָלָס (תהלים מד, יד) וּמִרְקוּלִיס לשון חילוף וכו', כלומר חילוף קילוס, שהחליפו שמה.

און ס'האָט מער געשאַדט פאַר די וועלט אויך. אַז ס'האָט געהאַט דעם נאָמען [של קודש] איז שווערער געוועזן מבחין צו זיין, אַז מ'האָט עס אַזאַ נאָמען געגעבן. זאָגט דאָרט די בעלי התוספות, אַז ער [אברהם אבינו] האָט זיי אויסגעלערנט אַ שם טומאה, וואָס פאַר אַ נאָמען זיי זאָלן געבן, 'נעמען', זיי זאָלן פאַרשטיין וואָס פאַר אַ 'נעמען' די עבודה זרה'ס [זענען, בשורשם מצד הטומאה, און] אַזוי האָבן זיי 'אויפגעהערט' צו רופן די עבודה זרה'ס מיטן שם פון השי"ת.

לה

וכן נראה מהפסוק או הוחל לקרא בשם ה', שמתחלה כינו העצבים בשמו של הקב"ה ס'זעט אַזוי אויס [בפסוק (בראשית ד, כו) וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֱנוֹשׁ] אַז הוחל לקרא בשם ה', זעט דאָךְ אויס אַז זיי האָבן 'גערופן', די עבודה זרה'ס האָט מען גערופן בשם ה', דער פסוק זאָגט אַזוי, און אַזוי שטייט דאָרט אין רש"י, [אַז הוחל. לשון חולין, לקרא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן עבודה זרה ולקרותן אלהות]. פון דאָרט איז אויך אַ ראייה, פון דעם פסוק, אַז ס'איז אַזוי געוועזן. [ער כאן תוכן דברי בעלי התוספות].

לו

וטובה גדולה עשה בזה אברהם להעולם, שהרי אם מכנים ענין של טומאה והירוס הדת בשמות הקודש הוא צרה גדולה, שע"ז הוא מושך בני אדם ומצודר הרבה נפשות

דער אמת איז, אַזוי קאָן מען פאַרשטיין [מה שמסר להם אברהם שם טומאה], וואָרן דאָס איז דאָךְ אַ 'גרויסע צָרָה' איז עס, אויפן כלל ישראל און פאַר יעדן [אף מהאומות], אַז דאָס איז געקומען [בלבוש כזה], אַז דאָס האָט אויך דעם נאָמען פון השם קאָן מען דאָךְ גיכער [נמשך ווערן אחריהם], אַזוי ווי די אַלע ענינים, יעדער הירוס הדת אַז מ'גיט אים אַ 'שיינעם נאָמען' איז עס מוֹשֶׁךְ.

און ווען מען 'זאָגט אויס' דעם אמת'דיגן נאָמען, יעדער דָּבָר טָמֵא אַז מ'זאָגט אויס דעם אמת'דיגן נאָמען, איז עס אַ גרויס תועלת, איז עס אַ גרויסע טובה פאַר די וועלט, אַז מ'ווייסט, אַז ס'איז אַן אָפּענע זאך, אַז די עניני טומאה האָבן דעם נאָמען [הראוי להם].

די וואָס זענען צוֹדָה די וועלט, זיי זענען צוֹדָד נפְּשוֹת, אַז מ'גיט זיי אַ נאָמען מ'גיט זיי אַ שם קדושה, טויג עס נישט.

לז

ממילא קאָן מען פאַרשטיין וואָס די בעלי התוספות זאָגט דאָ אַז "שם טומאה" מסר להם, ער האָט זיי מוסר געווען אַ שם טומאה, קאָן מען עס פאַרשטיין, דאָס איז געווען פאַר 'זיי' אַ מתנה [שלא יהיה חטאם וניאוצם גדול כל כך], זיי האָבן פאַרשטאַנען און זיי האָבן געגעבן דעם ריכטיגן נאָמען.

און עקסטערדעם האָט ער מיט דעם מזכה געווען "די וועלט", ס'האָט זיך 'אַרויסגעשטעלט' דער אמת. אַזוי איז געוועזן דעמאָלטס. ס'איז געווען דער אמת'דיגער שם, די אַלע דברים טמאים האָבן געהאַט זייער נאָמען וואָס ס'קער זיי פונעם צד הטומאה.

מה שאין כן פריער [בזמן שהיה להם שם של קדושה] האָט דאָס געברענגט אויף דער וועלט [הסתה והדחה], [כגון] אויף מסייתים ומדיחים [כנביאי הבעל] זאָגט מען אויף זיי

[שמות] אז זיי זענען נביאי ה', אויף דברים טמאים גיט מען, זאָגט מען דערויף אַז מ'מיינט גאָר השי"ת, מ'גיט דערויף אַ שם שמים, מ'גיט אַ נאָמען [של קודש], דאָס איז נישט גוט.

לח
הקדמה לביאור קושיא ד, וקושיא ו (באופן א)
עוד איתא בבעלי התוספות, דבני קטורה קיימו השבע מצות,
ושאברהם הוציא את האמות האלו, משום שעתידין ישראל לירש את חלקם בגן עדן לעתיד לבא
[ונקדים עוד מה שכתבו הבעלי התוספות בביאור בפסוק] וַיִּסַּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וְשִׁמְהָ
'קַטּוּרָה', [ואחז"ל (ב"ר סא, ד. ומוכא ברש"י) למה נקרא שמה קטורה] שמעשיה נאים 'כקטורת'.
[והקשו דלכאורה] אויבן [וירא כא, יד] שטייט דאָךְ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתֶנָּה, דרש'נט מען [פרקי דר"א
פ"ל, ובתרגום יונתן ורש"י] אז דעמאָלטס איז זי געגאָנגען [שחזרה] לגילולי בית אביה. ער
דער חזקוני, ער פלאָגט זיך^{כט} [וכן בבעלי התוספות נתקשו בזה].

דערנאָך זאָגט ער [בבעלי התוספות, אַז] דער מדרש (ב"ר שם) זאָגט דאָךְ ס'איז געווען
על פי הדיבור, דעס וואָס ער האָט צוריק גענומען הָגֵר'ן איז געווען על פי הדיבור.
ברענגט דער בעלי התוספות^ל פון רבי יהודה החסיד^{לא} אַ קשיא, [האיך יתכן] אַז
ס'איז געווען על פי הדיבור און זי האָט דאָךְ געהאַט קינדער רשעים, אַ זאָך וואָס איז
על פי הדיבור נו ווי קען מען אַראָפּברענגען אַזעלכע קינדער, אַזויפיל רשעים, ווי
קען דאָס זיין [בדבר שהוא] על פי הדיבור מ'זאל אַראָפּברענגען אַזעלכע רשעים.
ער זאָגט דאָרט תירוצים, עטליכע תירוצים, און איינס פון די תירוצים זאָגט ער,
זיי האָבן דאָך געטון [קצת] מצוות, די שבע מצוות פון בני נח וכדומה האָבן זיי מקיים

^{כט} בחזקוני (כה, א): ושמה קטורה. פרש"י זו הגר, ונקראת קטורה, על שם שמעשיה נאים בקטורת. ואם תאמר
הרי לעיל גבי וַתֵּתֶנָּה פרש"י מלמד שחזרה לגלולי בית אביה. אלא י"ל קודם שחזר ולקחה אברהם פעם שניה
עשתה תשובה, ונקראת קטורה על כך. וי"א בקשה לחזור לגלולי אביה, ולא חזרה. ולפי הפשט אין זו הגר.

^ל בפירוש בעלי התוספות (כה, א): ושמה קטורה. פירש הקונטרס למה נקרא שמה קטורה, לפי שכל מעשיה נאים
כקטורת וכו'. וקשה דהא אמר לעיל (וירא כא, יד) ותלך ותתע [ונפירש"י] שחזרה לגלולי אביה. וי"ל שעשתה
תשובה קודם ליקוחים שניים, ואז נקראת קטורה. ויש במדרש שעל פי הדיבור לקחה.

ובספר ה"ר יהודה חסיד נמצא [שנשאל] כיון שעל פי הדבור היה למה היו הבנים רעים. אמר לו כבר נגזרה
גזרה זו שיצאו רשעים מאברהם, אמר הקב"ה מאחר שגזרה היא מלפני, מוטב שיצאו מקטורה ולא ינחלו עם
יצחק, ושלא יתחתנו בזרע יצחק דכתיב כי לא ינוח שִׁבְט הָרָשָׁע על גֹּרֶל הַצַּדִּיקִים ולכן וַיִּשְׁלַחֵם אברהם מעל
יִצְחָק בְּנוֹ בְּעֶדְנֵוָּ ח"י.

ועוד יש לומר, שגלוי לפניו שיצאו ממנו שיקיימו "שבע מצות", אבל לא ירצו לקבל התורה, ולכן הוציא
אומות הללו, כדי שכל הפורענות שעתידי לבא על ישראל יבא עליהם ויירשו ישראל את חלקם בגן עדן.

עוד יש לומר שיצאו ממנו אומות שיעבדו את ישראל לימות המשיח, שנאמר (ישעי' ס, י) בְּכָרִי מִדִּין וְעִיפָה
וזרעו זרעם וְרָעוּ צִאֲנֵכֶם.

^{לא} עיין כעין זה בספר חסידים מכת"י פארמא (דפוס פראנקפורט דמיין תרפ"ד, אות תתשע): אמרו לאחד למה לא תקח
אשה. אמר, במקום אחד רוצים לתת לי אשה, ואביה ואמה ואחיה כולם רעים, נמצאו בניו רעים, מה מצוה
יהיה לי, הרי זה ישים מכשול בזרעו ובזרע זרעו בגיהנם. אמרו לו, והלא אברהם אבינו לקח קטורה. אמר, היא
צדיקת, ואמרו על פי הדיבור לקחה, וכיון שבניה רעים אם כן על פי הדיבור ולבסוף בני קטורה רעים, אלא כבר
נגזר כמה יצאו מאברהם רשעים, ואמר הקב"ה מוטב שיצאו מקטורה וכדי שלא ינחלו עם יצחק, וכדי שלא
יתחתנו עם יצחק וכתיב (תהלים קה, א) כִּי לֹא יָנוּחַ שִׁבְט הָרָשָׁע על גֹּרֶל הַצַּדִּיקִים לְמַעַן לֹא יִשְׁלַחוּ הַצַּדִּיקִים
בְּעֻלָּתָהּ יְדֵיהֶם, שלא יזדווגו אלה באלה, ולכן כתב (בראשית כה, י) וַיִּשְׁלַחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ, וזה לעולם מי
שמתחתן ברעים, הזרע אוהו מעשה אבותיו ואמותיו הרשעים, ואילו השליך כל זרעו בגיהנם. ועוד הואיל
שעל פי הדיבור לקח קטורה שהם יעבדו לישראל לימות המשיח, שנאמר (ישעי' פ, י) בְּכָרִי מִדִּין וְעִיפָה גֹוִ'. ועוד
על פי הדיבור לקחה לקיים מה שנאמר (קהלת יא, י) בַּבֶּקֶר יָרַע אֶת יָרָעָה וְלָעֶרֶב אֶל תַּחַּן יָדָהּ וכו'.

געווען וואָס מ'האָט זיי געהייסן, נאָר די "תורה הקדושה" האָבן זיי נישט געוואָלט מקבל זיין, אַזוי זאָגט ער.

על כל פנים איז 'דער סוף' איז - זאָגט ער - אַז אידן ירש'ענען זייער חלק [בגן עדן], איז עס אַ טובה פאַר אידן. אַזוי פירט ער אויס. [עד כאן דברי הבעלי תוספות].

לט

ווי להבין מה שכתבו שהיה בהם טובה כי עתידין ישראל לירש חלקם וכוותם, שהרי לכאורה יצא מהם רק צרות ורעות לישראל

לכאורה וויאזוי פירט ער אויס, וואָס ירש'ענען עפעס אידן זייער חלק. לכאורה אידן זענען דאָך [נאָר] סובל פון זיי צרות.

מ

אמנם מבואר בנועם אלימלך: כי אברהם התפלל על ישמעאל, יען שהיה בו צורך לטובת ישראל בימי הגלות, כי ע"י הצרות שסובלים מהם בגלות ניצולים מדינה של גיהנם, ואברהם בחר את הגלות במקום גיהנם

[אבל ביאור הענין]. ער זאָגט, ס'שטייט אין נועם אלימלך^{לב}, אויף דעם וואָס אברהם אבינו האָט געזאָגט [לך יי, יח] לו יִשְׁמַעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ, פרעגט ער די קשיא וואָס עפעס האָט אברהם אבינו דאָ מתפלל געווען אויף ישמעאל'ן. ווייניג צרות האָבן אידן פון אים געהאָט, אברהם אבינו האָט מען געוויזן עד סוף כל הדורות, און די בני ישמעאל איז ווייניג [צרות סבלו מהם]?, ווייניג האָבן אידן געליטן פון זיי?, וואָס האָט ער עפעס מתפלל געווען פאַר זיי.

זאָגט דער נועם אלימלך, ווייל ער [אברהם] האָט דאָך אויסגעקליבן גלות אַנשטאָטס גיהנם, ווי דער מדרש ברענגט (ב"ר מד, כא) פאַר אברהם אבינו האָט אים דער אייבירשטער געגעבן צו וועהלן אָדער גלות אָדער גיהנם, האָט ער אויסגעקליבן אַנשטאָטס דעם גיהנם [דאָס] גלות. ממילא צו דעם האָט זיך אויסגעפעלט די בני ישמעאל, פאַר'ן גלות, אסאך גלות האָבן אידן געהאָט דורך די בני ישמעאל, און דאָס

^{לב} **נועם אלימלך** (פרשת בעלעלך, ד"ה וישמע משה): דאיתא בגמרא (שבת יב:) אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי. והקשו התוספות (שם ד"ה שאין) תימה הלא אף מחשבה שבלב יודעין עיין שם, ונדחקו המפרשים בהתוס' דמנא ליה דאף מחשבה שבלב יודעים. ואפשר לומר דבאמת אין המלאכים יודעין מחשבה שבלב רק באופן זה, דהנה המלאכים הממונים על התפלה הם מעלין את תפלה ישראל לפני הקב"ה ועושים עטרה על ראשו, והם צריכין להבחין בין תפלה כשרה וצוללה ובין תפלה הנמצא בה מחשבת פסול חלילה, כי תפלה זו לא תעלה לריח ניחוח לה'. ולכאורה לדברי האומר דאין יודעין מחשבה שבלב, איך יודעין להבחין, אלא שזה נתן להם השם יתברך שיריחו בהתפלות באיזה בחינה שנתפללה. והיינו האדם המשמר עצמו מכל דבר רע כל היום, מחניפות ושקרים וליצנות וכעס וגאות ושנאה ותחרות, ומשאר דברים המפסידים העבודה, ולזה הוא עוסק בתורה ובגמילות חסדים ובעסק המצות, והיה כאשר יבא אותו האדם להתפלל, אזי כל הבחינות מאיזה מצוה שעשה נותנת בו ריח טוב בהתפלה ההיא, כמו שהתבאר נותנין ריח טוב בתבשיל, וחלילה להיפך נותנת ריח רע בתפלה, והמלאכים המקבלים התפלות הם מריחים באותה תפלה, ובחינת כל מצוה ומצוה יש לה ריח לעצמו, וכן כל חטא ועון יש לה ריח לעצמה, ועל ידי זה יודעין המלאכים להבחין בהתפלות. נמצא על ידי התפלות הם יודעים מחשבות האדם אם טוב ואם רע, אבל בלא זה אינם יודעים מחשבות האדם.

והנה השבתי על דברי אדם אחד, הלא מצינו אצל ישמעאל שאמרו המלאכים לפני השי"ת, זה שעתידי כו' ואתה מעלה לו הבאר, ונמצא שידעו אף המחשבה העתידה לבוא על ידי בחירת האדם, ומכל שכן מחשבה שהיתה כבר שהיה יודעים. והשבתי לו שגם זה לא ידעו אלא על ידי תפלה אברהם עליו השלום שהתפלל לו יִשְׁמַעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ, שבוודאי אברהם אבינו עליו השלום שהשיג כל התורה והיה נביא וְיָדַע שעתידי ישמעאל לְהָרַע לישראל [ואם לאו] למה ביקש שיחיה ישמעאל, אלא שהתפלל על ישמעאל מחמת שבחר לישראל עול גלות ולא גיהנם. ובאותו תפלה שהתפלל על ישראל הכניס אותו מחשבה, אף שעתידי להרע לישראל מוטב שישכלו עול גלות, והתפלל שיחיה, ועל ידי זה ידעו המלאכים אותו המחשבה העתידה להיות כנ"ל.

הָאָט מִצִּיל גְּעוּוּעֵן פֿון גִּיהֶנֶם. אײַבערדעם הָאָט זיך דאָס אױסגעפּעלט, צו בעטן פֿאַר בנײַ יִשְׁמַעֵאל. [עד כאן דברי הנועם אלימלך].

מא

ואף שהגלות אינו מיוחד להיות תחת ישמעאל דוקא, מ"מ היו בני ישראל צריכין לעבור צרות גלות גם תחת יד ישמעאל הגם ס'איז דאָך געווען פֿאַרשידענע גלות'ן [גם בשאר אומות, ולא רק אצל בני ישמעאל], מסתמא איז דאָך - אַלדינגס איז דאָך בהשגחה פרטיות - מסתמא איז דאָס אויך אַ בחינה [של גלות שהוכרחו בני ישראל לעבור, ואם לא היה ישמעאל נשאר אז בחיים ומוליד בנים] העט געפּעלט דעס גלות [של בחינה זו].

מב

ענין "הגלות" הוא באמת טובה גדולה לישראל, ויש להאומות זכות על זה, אבל יען שהם אינם מכוונים לטובת ישראל, על כן עתידין ישראל לירש זכותם בזה

ממילא ווען מ'ליידט גלות, לעולם פֿאַר אידן איז דאָס גאָר אַ 'טובה' [שע"ז ניצולין מגיהנם (חידו"ת תש"כ, וכנזכר בדברי הנועם אלימלך), וגם הוא 'זכות' כדלקמן], אָבער זיי [הגוים] מיינען דאָך נישט דאָס [שיהיה בזה טובה לישראל, רק מכוונים לטובת עצמם, און] ביי אַ גוי איז אפילו אַ "מצוה" שלא לשמה קומט זיי דערויף גאָרנישט²⁷ (עיין ראש השנה ד.) [ועל כן אף שיוצא מזה טובה לישראל, אין הגוים מקבלים השכר על זה, רק ישראל נוטלים מהם חלק זכותם]. [ויעוד כן] על כל פנים דאָס איז דאָך אַ 'זכות' איז דאָך עס [מה שישארל סובלין בגלות], אַז אידן האַלטן אױס דאָס גלות און מען 'וואַרט' ל'.

און דער אמת, ווען מ'העט גיווען זוכה געווען [און 'געוואַרט' כראוי], העט שוין געהאַט די גאולה געוועזן פריער. נאָר 'דאָס' וואָס בעווייניג הרבים וואָס מ'איז דוחק את הקץ [נאין 'מחכים' כראוי לתשועת ה'], דעס האַלט אויף [את הגאולה ומעכבן]. אָבער על כל פנים איז דאָך דאָ דעס "גלות", און דער סוף איז דאָך, ווען ס'וועט זיין "בַּעֲתוֹ" וועט מען אויסגעלייזט ווערן, וועט עס זיין אַ 'גריוסע טובה' [למפרע מה שסבלו בגלות], מילא די אַלע 'זכותים' [של האומות, ממה שגרמו לישראל בגלותם] ווען מען פון זיי [יורש זיין לעתיד].

מג

גם יש עוד זכותים להאומות בגלות, מה שיוצא מהם סיוע לישראל באופנים שונים, ועי' יבולין לקיים התורה בגלות, וגם זה עתידין ישראל לירש מהם, כיון שהם לא כיוונו עבור תורה

[ויעוד מצינו זכותים שיש להאומות בגלות, ווין די גמרא רעכנט דאָך אויס, לעתיד וועט מען זיי פרעגן וואָס האָבן זיי געטון אויף דעם עולם, וועלן זיי זאָגן זיי האָבן געמאַכט גשרים [=בריקן], זיי האָבן געמאַכט גאָסן, און אויף דעם האָט מען זיי

²⁷ עיין דברי יואל (תוריע עמוד שלב): והנה עשייה שלא לשמה לא מהני בישראל אבל לא בעכו"ם, וכדאיתא בראש השנה (ד.) האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני וכו' הרי זה צדיק גמור, ומחלק בגמרא כאן בישראל כאן בעכו"ם, דבעכו"ם לא מהני צדקה שלא לשמה. וק"ו זלה"ה בישמח משה (פרשת במדבר) אסברא לן טעמא דמילתא על פי מ"ש הרמב"ם ז"ל (בסוף פ"ב מהלכות גירושין) דגט מעושה כשר ולא אמרינן דאנוס הוא, והטעם שבטבע הישראל לשמוע למצות קונו, ולולא המונע הוא השאור שבעיסה, וכשמסירין המונע בכפייה הרי הוא עושה מצות ה' ברצונו הטוב, עכ"ד. ולכן דוקא בישראל מהני כפייה, לאשר זרע קודש מחצבתם ועיקרן ושורשן טוב, ואזי בהסיר המונע שְׁדִי נופֵם בתר עיקרם, אבל בעכו"ם לא מהני הכפייה, דאנוס שלהם לא הוי כרצון.

²⁸ וכמבואר בילקוט שמעוני (בא, רמז קצא): מי פורע לכם ממלכות הרביעית [גלות אדום], "נטרונא", כדכתיב (בא יב, ו) הִנֵּה לָכֶם "לְמִשְׁמֶרְתָּ", אַל תִּאֲכֹל מִמֶּנּוּ נָא (שם ט), לא תבעיניה מהבהבא. - ופירש היות רענן: נטרונא. פי' שצריכים אתם לשמור ולהמתין: לא תבעוניה מהבהבא. פי' אל תבקשו לאכול אותם בהבהב, כלומר שאינו צלוי כל צרכו, כלומר בעוד שלא נתמלא סאתם:

געענטפערט עטס האָטס געמיינט פאַר ענקערט וועגן, [וכי יש בכם מי שיגר זאת, שנאמר] (ישעי' מג, ט) **מִי בְכֶם יִגִּיד "זאת"**, ואין זאת אלא תורה, [אזוין] זאָגט דאָךְ די גמרא אין **עבודה זרה** (דף ב:) **'פֶּאֶרְנֵט'** [=בתחילת המסכת], **זיי האָבן דאָךְ נישט געמיינט** [עבור תורה]. על כל פנים, אידן, זעט דאָךְ אויס אז אידן האָבן 'דאָךְ' נהנה געווען, פאַר אידן איז עס געווען אַ טובה געוועזן דערווייל אינעם גלות [מה שקיבלו סיוע מהאומות], וואו מ'האָט זיך געקענט 'אויפהאַלטן' [בהגלות], און מ'האָט געקענט דאָרט 'עוסק בתורה' זיין, איז דאָס פאַר אַ "זכות" [גם להאומות].

[אבל אין זכות זה נחשב להם, כין] **סוף כל סוף זיי האָבן דאָךְ נישט געמיינט דאָס**, [וממילא] פאַר זיי [לא מגיע להם השכר], איבערדעם קומט זיי נישט דער זכות. [ולכן] זענען אידן דערנאָך יורש די זכותים [שרכשו האומות בגלות].

מד

וזהו כוונת בעלי התוספות, שעתידין ישראל לירש חלקם בגן עדן

אפשר דאָס מיינט דער בעלי התוספות [במה שכתבו שעתידין ישראל שיירשו חלקם בגן עדן, וכוונתם] אז זיי זענען יורש זייערע זכותים [שישראל יורשים מהם את הזכות מה שיצא מהם סיוע לישראל לעסוק בתורה בימי הגלות, ואת הזכות שנגרם על ידם זכותים גדולים לישראל במה שסובלים עול הגלות ואינם דוחקים הקץ, ובמה שניצולים ע"י מגינים].

מה

וכעין זה מצינו באברהם אבינו שקיבל שכר העשרה דורות מנח עד אברהם

ס'איז אפשר אַ 'שטייגער' [מה שישראל יירשו את זכותם, על דרך שאמרו זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן, הוא 'כדוגמת' מה שאברהם אבינו ירש שכר כל הדורות שלפניו] ווי **ס'שטייט** (אבות ה, ב) **אברהם אבינו האָט באַקומען שכר כנגד כולם**, עשרה דורות מנח עד אברהם [ובאברהם וקיבל שכר כולם, והטעם כתבו המפרשים]^{לה} ווייל ער האָט מגין געווען אויף זיי [להצילם מן הפורענות, על כן קיבל שכר כולם].

מו

ומצינו עוד שקיבל אברהם שכר כל הדורות שלפניו ושל אחריו,

ע"י שהגין עליהם בזכותו שיהיה להם קיום, ולכן נברא אברהם "באמצע" שנות העולם, כי הוא היה "עמוד התווך"

דער ישמח משה זאָגט עפעס אויך אזוי די וואָך^{לו}.

ער האָט אויף זיי מגין געוועזן, איבערדעם האָט ער געהאָט שכר כנגד כולם.

^{לה} עיין בפירוש הברטנורא שם: וקבל שכר כולם. עשה מעשים טובים כנגד מה שהיה ראוי שיעשו כולם, לפיכך נצולו כולם בזכותו. וכמו שנטל עליו עול מצות בעוה"ז כנגד כולם, כך קבל בעוה"ב שכר כנגד כולם. שכל אדם יש לו שני חלקים, אחד בגן עדן ואחד בגיהנם, זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע, נתחייב נוטל חלקו וחלק חבירו בגיהנם. [ומקורו בפירוש רש"י ופירוש רבינו יונה שם, עיי"ש בדבריהם. ועיין במדרש שמואל שם].

^{לו} **בישמח משה** (כפרשתן, עה"פ יגוע וימת אברהם): במסכת בבא בתרא (צא) איתא, אותו היום שנפטר אברהם אבינו ע"ה מן העולם, עמדו כל גדולי אומות העולם בשווקה, ואמרו אי לו לעולם שאבר "מנהיגו", ואי לו לספינה שאברהם "קברניטא", עד כאן. נראה לי, כי בחינת "מנהיג" הוא 'בשכלו' וכו', ולא 'בכח' עצמותו, רק בכח אנשי מלחמתו וכו', ו"קברניטא", היינו הכלי שמנהיג בה הספינה, והיא אינה מנהיגת 'בדעתה', רק 'בכוחה'. והנה יש מורים ומנהיגים, אבל אינם צדיקים כל כך שייגנו בזכות וכו', ויש ההיפך שהם צדיקים גדולים ומגינים, אבל אינם מורים ומזהירין. והנה הראשון נדמה למנהיג וכו', והשני הוא כעין קברניט שמנהיגו 'בכחו' שמגין בזכותו וכו', אבל אינו מנהיג העולם 'בשכל' להורות ולהזהיר. אבל באברהם שניהם היו, כי כתיב (בראשית יב, ה) וְאֵת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשָׂה בְּחָךְךָ, שהיה מגייר ומלמדן ומזהירן וכו'. וגם בחינה השנית היה בו, כמ"ש רז"ל באבות, שהגין על הדורות מנח ועד אברהם, וכמו שידס הפייטן ליהב עָלָיו קָל הַמְּחַצֵּב, [ולכן אמרו עליו שנאברה המנהיג והקברניט], והבן כי הוא פירוש נכון בס"ד.

[והביא הישמח משה, כי] אין פייט זאָגט מען דאָך, אין פייט פון ראש השנה^ל, פֿאַחור וָקדם פֿתּוֹךְ נַחֲצֵב, לִיְהִיב עָלָיו פֿל המַחְצֵב.
[ופירושו הוא, כי] איבערדעם איז אברהם אבינו באשאפן געוואָרן 'אינדערמיט' פון די וועלט (בדלקמן אות מז), ער איז נישט געווען דער ערשטער (כאדם הראשון), [הגם] ער העט געדאַרפט צו זיין מתחלת הבריאה אָן, [כדאיתא במדרש^ל (ב"ר יד, ו) על הפסוק וַיִּבְרָא אֱלֹקִים אֶת הָאָדָם (בראשית א, כז) בזכותו של אברהם, אמר רבי לוי] הָאָדָם הַגָּדוֹל בְּעֵנִיקִים (יהושע יד, טו) [זה אברהם, למה קורא אותו גדול שהיה ראוי להבְּרָאוֹת קודם אדם הראשון], נאָר די גאַנצע וועלט שטייט 'פֿון דערפריער און פֿון דערנאָך' און ער איז 'אינדערמיט', ער איז דער עמוד הַתּוֹךְ ער זאָל אויפהאַלטן די וועלט, הָאָט מען אים באשאפן 'אינדערמיט'.

מז

והגם שאברהם היה בתחלת אלף השלישי, נקרא שהיה "באמצע" שנות העולם ("שמקודם" ביאת המשיח), כי מאلف החמישי ואילך כבר היה ראוי להיות ימות המשיח

ס'קומט טאַקע אויס עפעס ער איז "אינדערמיט"^ט [ממש, באמצע ד' אלפים הראשונים, וכלשון הפייטן פֿאַחור וָקדם] "פֿתּוֹךְ נַחֲצֵב.

וואָרן הגם ס'איז בעונינו הרבים יצאו מה שיצאו [משני אלפים האחרונים] ועדיין בן דוד לא בא (סנהדרין צז. ועבודה זרה ט). [ונמצא שעמידת העולם הוא ששת אלפים שנה, וא"כ אברהם אבינו אינו באמצע שנות העולם, רק בשליש שנות העולם].

אַבער די 'לעצטע צוויי טויזנט יאָר' [אלף החמישי והשני] זענען דאָך "ימי המשיח" [וכבר היה ראוי לביאת משיח מתחלת אלף החמישי, לולי עונותינו שגרמו לעכב הגאולה ויצאו מה שיצאו, ועל כן בחשבון שנות העולם שהם בודאי קודם הגאולה נחשבו רק ד' אלפים, והרי] שני אלפים תורה [אלף השלישי והרביעי] הָאָט זיך 'אַנגעהויבן' פֿון 'אים' [משעה שגייר אברהם אבינו ולמד תורה אל הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בַחֲוָן, שאז היה בן נ"ב שנה]^ב, ער איז געווען נאָך די [ערשטע] צוויי טויזנט יאָר איז געווען אברהם אבינו, ער איז נאָך געוועזן 'אינדערמיט' [ממש באמצע] צווישן די ד' אלפים [ראשונים] איז ער געוועזן.

מח

יהיה איך שיהיה, ער הָאָט מגין געווען אויף 'דערפריער' און אויף 'שפעטער', [ולכן] קיבל שכר כנגד כולם. [עיין עוד באורך בענין זה להלן אות ס ואות עג ואילך, בבואר קושיא א וקושיא ג]

^ל בקרובין לראש השנה (שחרית ליום א', בברכת אבות ד"ה אֶת חֵיל): טָרַם כָּל מַפְעַל חֲצֵב. יוֹם בְּמַחְשַׁבְתּוֹ צוֹר חֲצֵב. פֿאַחור וָקדם פֿתּוֹךְ נַחֲצֵב, לִיְהִיב עָלָיו פֿל המַחְצֵב. - ופירש המטה לוי שם: טרם כל מפעל חצב. טרם שברא ופעל כל מפעל מעשה בראשית: יום במחשבת צור חצב. היה חושב במחשבתו להיות אברהם נחצב ונברא: כאחור וקדם בתוך נחצב. ואולם לא נברא כי אם בתוך ובאמצע הדורות, בין אחור ובין קדם. כדי ליהב עליו כל המחצב. לעמוס ולטעון עליו משאוי כל הנבראים, ויגן זכותו לפניו ולאחריו.

^ל במדרש (בראשית רבה יד, ו) וַיִּבְרָא אֱלֹקִים אֶת הָאָדָם, בזכותו של אברהם, אמר רבי לוי הָאָדָם הַגָּדוֹל בְּעֵנִיקִים (יהושע יד, טו), זה אברהם, למה קורא אותו גדול שהיה ראוי להבְּרָאוֹת קודם לאדם הראשון, אלא אמר הקב"ה שמה יקלקל ואין מי שיבא לתקן תחתיו, אלא הרי אני בורא את האדם תחלה שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן תחתיו. אמר רבי אבא בר כהנא בנוהג שבעולם אדם יש לו קורה שופעת [קורה ארוכה ורחבה ועבה] היכן הוא נותנה לא באמצע טרקלין כדי שתסבול קורות שלפניה וקורות שלאחריה, כך למה ברא הקב"ה את אברהם באמצע הדורות, כדי שיסבול דורות שלפניו, והדורות שלאחריו.

^ט כי אברהם אבינו נולד בשנת אלף תתקמ"ח לבריאת העולם, והיה בן נ"ב כשהתחיל שנת ג' אלפים, ואם חושבים שנות העולם עד אלף החמישי, שמא מתחילים שנות "ימות המשיח" דהיינו שהזמן ראוי לביאת המשיח, נמצא שאברהם היה באמצע שנות העולם.

^ב עיין באורך בדברי פתיחה פרשת לך תשכ"ד (לשון קדשו אות ז, והערה ג).

מט

ואף שיש לעצמם זכותים הרבה, מ"מ יש תועלת במה שיושרים גם זכותי האומות

זעט אריס [מכל זה], עפעס איז [דאָס] אַ תועלת [וזכות], אַז מ'נעמט עפעס אַרױס [איזה זכות גם מהאומות, דאָף שלאברהם היה כמה זכותים גדולים בעצמו, עכ"ז היה לו תועלת גם מאותן זכותים שקיבל כנגד כולם. וכן לעתיד לבא אף שלבני ישראל עצמם יהיה להם הרבה זכותים משלהם, עכ"ז יהא תועלת מה שיטלו גם הקצת זכותים של האומות מ"א].

ג

וכעין זה מבואר בקדושת לוי, ד'ישראל בכל הדורות יורשים זכות

ההשתוקקות והמחשבה שהיה להאומות בשעת קבלת התורה, אם יקבלוה

ס'שטייט אין קדושת לוי^{כב}, זאָגט ער אויך עפעס אַזאַ מאָדע [אופן, שישראל יורשים את הזכות של האומות שהיה להם קצת השתוקקות לקבלת התורה. וכתב דהגם שישראל בלא זה הם קדושים, מכל מקום גם זה טוב, וכהמשל לעשיר שהביא בזה].

[דהוא מבאר שם הפסוק] ה' מסיני בָּא וְזָרַח מְשִׁיעִיר לְמוֹ הוֹפִיעַ מִהֶר פֶּאֶרְן וְאֶתָּה מִרְבֶּבֶת קִדְשׁ [ברכה לג, ב), [ופירשו בספרי והובא ברש"י שם] דער אייבירשטער איז געקומען

^{מא} וכמבואר בדברי הקדושת לוי דלהלן, בתוך הדברים, כמובא בהערה מב.

ועיין בדברי רבינו במסיבה א' ויצא תשכ"ח [בקונטרס דברות קודש לסדר בראשית תשכ"ח, עמוד ש), שהביא שם דברי הקדושת לוי, ובסופו הביא בקצרה גם נקודה זו וז"ל: איי זאָגט ער, וואָס פעלט אױס [נאָך זכותים וניצוצים הקדושים]. זאָגט ער, אַן עושר וויל "נאָך" האָבן, אַזױ גיט ער צו פֿאַרשטיין, ס'איז אַ חשיבות צו האָבן [מער].

^{כב} בקדושת לוי (לשבוטע עה"פ ויגד משה את דברי העם): ונבאר הכתוב בזאת הברכה (לג, ב) וְזָרַח מְשִׁיעִיר לְמוֹ הוֹפִיעַ מִהֶר פֶּאֶרְן וְאֶתָּה מִרְבֶּבֶת קִדְשׁ מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לְמוֹ, דקשה הוּא ליה לומר וזרח 'לשעיר' לפי פירוש רש"י עיי"ש. עוד הא דכתוב בריש הפסוק ה' מסיני, ואחר כך מפסיק באמצע וְזָרַח מְשִׁיעִיר כו', ואחר כך בסוף הפסוק כתיב וְאֶתָּה מִרְבֶּבֶת קִדְשׁ, הוּא ליה למימר זה אחר זה וכו'.

והנראה, דהנה חכמינו ז"ל אמרו מלמד שהחזיר הקב"ה על כל אומה ולשון אם יקבלו התורה, ושאל עשו מה כתיב בה, ואמר הקב"ה לא תרצח, ולא רצה לקבלה. ולישמעאל אמר לא תנאף, ולא רצה. ולכאורה קשה למה החזיר הקב"ה אחריהם, היתכן לומר שאם היו רוצים היה נותן להם.

אמנם טובה גדולה עשה הבורא לישראל במה שהחזיר עליהם שיקבלו התורה, שצפה הקב"ה על סוף דבר בקדמותו ועשה זאת למען עם נחלתו, דראה שיגזור עליהם שיהיו בגלות בין האומות, וחם ושלום שיעסוק ישראל עם הגוי וידבר עמו דיבורים בענייני צרכי עולם הזה, והגוי באמת משוקק ומתועב וטמא, מחמת זה ימשוך ישראל מעבודת הבורא, שצריך הישראל לדבר עם טמא כזה, וחלילה לקדושה לעסוק עם הטומאה, להכי החזיר השי"ת על כל אומה ולשון שיקבלו התורה. ולכן עשו שלא היה רוצה לקבל לא תרצח, אמנם יתר התורה היה רוצה לקבלה להיות עבד הבורא, והיה לעשו 'קצת חשקות' להיות עבד הבורא. וכן ישמעאל לא רצה לא תנאף, אמנם יתר התורה היה רוצה לקבל להיות עבד הבורא. וידוע דכל מה שהיה אז בשעת מתן תורה נשאר עתה רשימה, ולכן נשאר הרשימה בין האומות מה שהיה להם 'קצת חשקות' להתורה. והפעולה מזה עתה, כשמדבר איש הישראל עם הגוי ממשיך הישראל מן הגוי רשימה שיש בו מקצת חמדות שהיה בו אז לקבל התורה, ונוטל הישראל לעצמו, ולזה כתוב בכתבי הארז"ל שנגלו ישראל בין האומות לברר נצוצות קדושות שנאבדו בקליפה, והיינו כנ"ל, שכל איש הישראלי שמדבר עם הגוי ממשיך הישראל הקדושה שיש בהגוי. הגם שישראל בלא זה הם קדושים, מכל מקום גם זה טוב. כמשל לעשיר שיש לו מאה אלפים 'אדומיים' [שם מטבע ובאדיש 'גאלדענע רענדלן'], אף על פי כן כשממיר עוד 'אדום זהב' אחד, גם הוא טוב לו. וכן בשעת מתן תורה שקבלו ישראל את התורה, אז ירד להם כל השתוקקות של כל העולם, גם הקצת השתוקקות שהיו משתוקקים כל אומה ואומה לקבל התורה, ירד לישראל בשעת מתן תורה, והיה להם תאוותם ותאוות כל האומות. וזה היה כוונת השי"ת, שירד תאוותם לישראל, ונתערבו הנצוצות קדושות בקליפה וצריכין ישראל להמשיך ולהעלותם עתה בגלות וכו'.

וזהו כוונת הכתוב וזרח משעיר למו, פירוש שהזריח השי"ת לישראל 'משעיר' כנ"ל, שלהכי החזיר הקב"ה הוא על עשו לקבל התורה, שתאוותו שהיה לו קצת תאוה, האיר על ישראל בשעת מתן תורה. הופיע מהר פארן כנ"ל, 'מישמעאל' שהיה לו קצת תאוה, האיר על ישראל התאוה שלו. ואתה מרובבות קודש, פירוש שהביא לישראל גם כן התאוה של הרבבות קודש של מלאכי מעלה, שזיזיה כל החמדות והתאוות על ישראל, מה שהתאוו כל עליונים ותחתונים לקבל עול מלכותו עליהם. מימינו אש דת למו, פירוש מימינו, כלומר מהתאוה שהיה להם לכל אומה ואומה, בא להם אש כנ"ל, שכל התאנה באו לישראל.

צו די בני עשו און די בני ישמעאל [ושאל אותם אם רוצים לקבל התורה, וכשלא רצו לקבל בא משם ליתן תורה לישראל].

[והקשו המפרשים דלכאורה] וואָס האָט מען צו פרעגן [מהאומות אם יקבלו התורה], מ'האָט דאָך געוואוסט זיי וועלן נישט מקבל זיין. [והמפרשים] זיי זאָגן טעמים דערויף. דער קדושת לוי זאָגט. לעולם זאָגט ער, [ווען] זיי האָבן געפרעגט [האומות] תורה מה כתיב ביה, האָבן זיי דאָך געהאָט עפעס אַ 'שטיקל השתקקות' צו די תורה, נאָר ווען מ'האָט זיי געזאָגט [מה שכתוב בתורה, אמרו] אי הכי לא בְּעֵינָא [=אם כן אין אני רוצה בכך], אַיינער [עמון ומואב אמר כך] וועגן לא תִּנָּאָף, און אַיינער [ישמעאל אמר כך] וועגן לא תִּגְנֹב, [ויעשו אמר כך וועגן] לא תִּרְצָח²⁰.

אַבער על כל פנים האָבן זיי דאָך געהאָט אַ 'שטיקל השתקקות', איז דאָך עס אויך 'עפעס'.

און נאָכדעם האָבן אידן 'גענומען', דעם ניצוץ הקדוש האָבן אידן גע'רש'נט, איז עס געווען אַ חשיבות פאַר אידן.

זאָגט ער [לפרש הכתוב] ה' מְסִינִי בְּאֵזְרָח "מְשַׁעִיר" לְמוֹ, 'פּוֹן' זיי [מבני עשו, מן אותו קצת חשקות לתורה שהיה אצלם, מזה הזריח אור לישראל, כי הם ירשו אותן], און הוֹפִיעַ "מְהֵרָה" פֶּאֶרְךָ, 'פּוֹן' זיי [מבני ישמעאל, שאותו קצת תאוה שהיה להם] דעס אַלעס האָט מען 'אַריינגעשיינט' אין אידן, אידן האָבן גענומען דערנאָך זייערע, דעס ביסל זכותים, דעם ניצוץ הקדוש פון זיי, האָבן אידן גע'רש'נט.

[עד כאן דברי הקדושת לוי].

נא

יהיה איך שיהיה, פאַרשטייט מען דעס וואָס דער בעלי התוספות זאָגט דאָ, אַז טאַקע די זכותים פון זיי [של הבני קטורה] וועלן ירש'ענען דערנאָך [די] אידן.

נב

ביאור קושיא ד

כשהגאולה הוא בבחינת "זכו" אחישנה, או אין ישראל צריכים לירש זכותי האומות, משא"כ כשהגאולה הוא "בעתה" ולא זכו, אז הוא ריווח גדול כל זכות שאפשר למצוא

דאָס קען זיין דער פשט אפשר דאָ אין מדרש, אָשר פֶּרִי'וֹ יִתֵּן בְּעֵתוֹ [זה ישמעאל]. [דהנה בגמרא (סנהדרין צז). הקשו, כתיב (ישעי' ס, כב) אָנִי ה' בְּעֵתָה אֲחִישְׁנָה, והוא סתירה, דבְּעֵתָה משמע דהגאולה יהיה בזמן קבוע, ואֲחִישְׁנָה משמע שהשי"ת ימהר הגאולה קודם זמן המיועד לזה. ומתוך הגמרא, זָכוּ "אֲחִישְׁנָה", שאם יזכו יקרב השי"ת את הגאולה, ואם לא זָכוּ "בְּעֵתָה", תהא הגאולה בזמנה].

²⁰ בספרי (ברכה, פ"סקא ב): ויאמר ה' מסיני בא, כשנגלה המקום ליתן תורה לישראל לא על ישראל בלבד הוא נגלה אלא על כל האומות. בתחילה הלך אצל בני עשו, ואמר להם מקבלים אתם את התורה, אמרו לו מה כתוב בה, אמר להם לא תִּרְצָח, אמרו רבש"ע כל עצמו של אותו אביהם רוצח הוא, שנאמר (תולדות כו, כב) וַהֲרִידִים יָדִי עֶשָׂו, ועל כך הבטיחו אביו שנאמר (שם כז, מ) וְעַל תִּרְצָךְ תִּחְיֶה. הלך לו אצל בני עמון ומואב ואמר להם מקבלים אתם את התורה, אמרו לו מה כתוב בו, אמר להם לא תִּנָּאָף, אמרו לפניו רבש"ע עצמה של ערוה להם היא, שנאמר (וירא יט, לו) וַתִּהְרֶיךָ שְׁתֵּי בָנוֹת לוֹט מֵאֲבִיהֶן. הלך ומצא בני ישמעאל אמר להם מקבלים אתם את התורה, אמרו לו מה כתוב בה, אמר להם לא תִּגְנֹב, אמרו לפניו רבש"ע כל עצמו אביהם לסטים היה, שנאמר (שז, יב) וְהוּא יִהְיֶה פֶּאֶרְךָ אֲדָם, לא היתה אומה באומות שלא הלך ודבר ודפק על פתחם מה ירצו ויקבלו את התורה וכו'. יכול שמעו וקיבלו תלמוד לומר (יחזקאל לג, לא) וְאֹתָם לֹא יַעֲשׂוּ, ואומר (מכה ה, יד) וְעִשִּׁיתִי בָאֶף וּבְחִמָּה נֶקֶם אֶת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ, אלא אפילו שבע מצות שקיבלו עליהם בני נח לא יכלו לעמוד בהם, עד שפרקום ונתנום לישראל וכו'. לכך נאמר ויאמר ה' מסיני בא וגו'.

מילא ווען ס'איז [בבחינת] אַחישנָה, "זכו" אַחישנָה, דעמאָלטס ברויך מען דאָך נישט פון קיינעם ירש'ענען גאַרנישט קיין זכותים נאָך, 'זכו' אַחישנָה איז דאָך, דאָס קען דאָך נאָר זיין ווען ס'איז [הדרן] 'כולו זכאי' ^מ, [שהרי] אַז ס'איז אַחישנָה איז דאָך כולו זכאי, [ונכשהדרן כולו זכאי, אז אין ישראל צריכים לזכותים הבאים מהאומות, כי יהיה להם בעצמם זכותים רבים וגדולים שיזכו על ידה להגאולה (חידושי תורה תש"כ)].

נאָר אַז ס'איז אָבער בַּעַתוֹ, אַז ס'איז "לא זכו" בַּעַתוֹ [ונחסר לישראל 'זכותים'], איז דאָך אַ חשיבות 'יעדער זכות' [לסייע אל הגאולה (חידושי תורה תש"כ)], דעמאָלטס וועט מען איבערנעמען [הזכותים של האומות].

נג

ועוד דכשהגאולה הוא "בַּעַתָּה", הוא באופן שנתאך הגלות וסבלו יותר צרות מהאומות. - וגם כי עצם התארכות הגלות שבא מחמת העונות, האומות אשמים בדבר, כי ריבוי העונות בא מחמת "שעבוד מלכויות" שמעכב את ישראל לעבוד את ה' כראוי, ולכן בדין הוא שלאחר אריכות הגלות כל כך, יירשו ישראל כל זכותם של האומות

[ובפרט כי הרי אם יהיה "בעתו" הרי נתאך הגלות וואָס מ'האָט דאָך געליטן צרות [מהאומות]. ועוד כי הרי] פאַרוואָס מ'איז אָנגעקומען [עד הזמן של] בַּעַתוֹ [ולא זכו שיהיה אַחישנָה, זה נגרם מחמת עונותינו שרבו, והרי גם בריבוי העונות עצמן] איז דאָך אַסאָך שולדיג די אומות העולם, אויף דאָס גלות.

[כדאיאת בגמרא] ^מהי מי מעכב שאור שבעיסה "ושעבוד מלכויות".

דאָס איז מעכב אין 'אידישקייט' ^מ [השעיבוד מלכויות, וזהו הגורם שלא זכו ישראל ונתאך הגלות עד זמן "בעתה"].

האָט מען דאָך אַסאָך געליטן [מהאומות, הן בגשמיות והן ברוחניות], איבערדעם ממילא וועט מען ירש'ענען [הזכותים שלהם]. יעדערער [מהאומות] 'ווי נישט ווי' מ'האָט דאָך דאָך 'עפעס זכותים', עפעס טוען זיי דאָך, וועלן אידן ירש'ענען [כל זכותם]. און דאָס זענען זייערע "פירות".

נד

וזהו מה שדרשו הכתוב אָשֶׁר "פִּרְיוֹ" יִתֵּן "בַּעַתָּה" זה ישמעאל, כי הזכותים מכונים בשם 'פירות', ולעתיד יִתֵּן "ישמעאל לישראל את כל זכויותיו", באם שיהיה הגאולה בבחינת "בַּעַתָּה"

איבערדעם זאגט ער, אָשֶׁר "פִּרְיוֹ" יִתֵּן "בַּעַתָּה", ווען ס'וועט זיין [הגאולה בבחינת] "בַּעַתָּה", אידן וועלן געהאָלפן ווערן, דעמאָלטס וועט מען נעמען די "פירות" פון ישמעאל'ן. אפילו וואָס 'ער' האָט עפעס געטון אַ דבר טוב.

ער [ישמעאל] אַליין האָט דאָך אויך, ער האָט דערנאָך תשובה טוהן, ער האָט דאָך אויכעט געהאַט זכותים. [וכן מצינו בפסוק וַיִּתֵּן אֵל הַנֶּזֶר, זה ישמעאל, כדי] לחנכו במצות, ווי רש"י ברענגט לעצטע וואָך [וירא יח, ו] [מדברי המדרש (ב"ר מח, יג)].

^מ כמבואר בגמרא (סנהדרין צח). אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי, או כולו חייב. [ונכון הוא בכלול זכאי, שהרי אין כאן רק או כולו זכאי או כולו חייב, וכולו חייב ורואי אינו בגדר זכו].

^מ בגמרא (ברכות יז): רבי אלכסנדר בתר דמצלי [בסוף תפלת שמונה עשרה] אמר הכי, רבוץ העולם גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב שאור שבעסה ושעבוד מלכויות. יהי רצון מלפניך שתצילנו מיָדָם, ותישוב לעשות חקי רצונך בלבב שלם.

^מ ובס"ג פרשת בשלח תשי"ט (דברות קודש לשוכבים חלק ג עמוד רצז) מבאר רבינו שאפילו באותן המקומות והזמנים שהמלוכות אינם משעבדים בפועל ואינם גוזרים גזירות נגד בני ישראל ומניחים לעשות רצון הבורא, מכל מקום על ידי שמשועבדים תחת כוחותם והשרים שלהם, הם משעבדים כוחות הקדושה, וההשפעה שלהם מזיק לבני ישראל בכמה אופנים.

און דעמאָלטס [פּעטן] וועט זיין פֿריו "יִתֵּן", מיינט מען [שיתן אותן] פֿאַר אידן, אידן וועלן דעמאָלטס [עס] האָבן. זאָגט ער, דעס אַלעס וואָס מ'ליידט היצט, וועלן אידן דעמאָלטס האָבן די פירות.

נה

ביאור קושיא ה

"וְעָלָהּ" לא יבול זה יצחק, קאי על זמן הגלות, ומכנהו בשם "עלין". וקאמר שגם אז לא יבול יצחק, רק יצין ופּרַח וּשְׁרָאָל [ומה שדרשו] "וְעָלָהּ" לא יבול, זה יצחק.
[הכוונה כן] אפילו אין "זמן הגלות" זאָל מען זיך קאָנען דערהאַלטן, אפילו מ'זעט נאָכנישט די רעכטע [=ריכטיגע] "פירות" של ישראל, ועל כן הוא מכונה רק בשם "עלין".
[והוא בבחינת] 'וַיֹּאמֶר אֲדָם "אַף פֶּרִי" לְצִדִּיק' (תהלים נח, יב).
מ'זעט דאָךְ נאָכנישט דעס רעכטע.
[ולזה אמר] אפילו ביז דערווייל, נאָךְ 'אינעם גלות' און 'אין שפלות', די "בלעטער", וועלן אויך זיין לאַ יבול. [שיהיה קיום לישראל שיוכלו לעמוד ולסבול עול הגלות, עד שירחם השי"ת וַיֵּרָא בְּעֵינֵי עַמּוֹ (חידושי תורה תש"כ)].

נו

ביאור קושיא ו (אופן א)

ההצלחה בבני קטורה הוא לטובת ישראל על לעתיד לבא, שע"י שמסר להם שם טומאה והחליש כח ההסתה שלהם, היה להם קצת זכות, ועתידין ישראל לירש מהם זכותם
[ומה שדרשו] וְכָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה "יִצְחָלִיחַ", אלו בני קטורה.
[הכוונה] טאַקע אזוי ווי די בעלי התוספות זאָגט (לעיל אות לד ואות לה), וְכָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה, איז דאָס אַ 'טאַפלטע' הצלחה.
'קודם' מ'האָט זיי דאָךְ היצט געגעבן [שם טומאה, (כדברי בעלי התוספות לעיל אות לד, וכאופן ה'ב' דלהלן אות נז)]. און 'דערנאָך' זאָגט דאָךְ דער בעלי התוספות (דלעיל אות לה) אַז מ'ירש'נט זייערע זכותים, [ואם כן] אפילו 'דעס' [אותו הזכות שנגרם להם במה שקראו הע"ז בשמות טומאה ולא בשמות הקב"ה]. איז דאָס אַן הצלחה פֿאַר "אידן", [ווייל] שפעטער לעתיד וועט דאָס זיין אַ הצלחה פֿאַר אידן, מ'וועט ירש'ענען אַלע זייערע זכותים.

נז

ביאור קושיא ו (אופן ב)

ההצלחה בבני קטורה הוא לטובת ישראל גם בזמן הוה, בעצם הדבר שהחליש כחם שלא יקראו לע"ז בשמות הקודש
עקסטערדעם וְכָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה "יִצְחָלִיחַ", דאפילו 'בזמן הגלות' יש לישראל הצלחה ממה שמסר אברהם להבני קטורה].
דורך זיי האָט זיך אָנגעהויבן, זיי האָבן אַראָפּגעברענגט דעם דרך, אַז מ'זאָל געבן אַ "שם טומאה" [לענינים הטמאים], מ'זאָל נישט געבן קיין "שם הקודש" פֿאַר קיין 'טומאה', מ'זאָל נישט געבן פֿאַר דער 'עבודה זרה' קיין שם הקודש. פֿאַר 'עבודה זרה' און פֿאַר 'מינות' אַז מ'גיט דערויף אַ 'שם הקודש' איז דאָךְ נישט גוט.

^מ כנראה הכוונה לדברי הישמח משה בתהלים תפלה למשה (נח, יב) שמפרש הפסוק וז"ל: 'וַיֹּאמֶר אֲדָם "אַף פֶּרִי" לְצִדִּיק. רצה לומר למה יֵרַע לְצִדִּיק בעולם הזה וכי לשון 'אף' מיעוט הוא, וכלומר שאין להצדיק 'הפירות' בעולם הזה], אף ששכר מעשיו שמור לו לעולם הבא, מכל מקום 'הפירות' [למה לא] יהיה לו בעולם הזה, כהא דתנן (פאה פ"א מ"א) אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה כו'. לזה אמר "אַף" יֵשׁ אֱלֹקִים שְׁפָטִים "בְּאָרֶץ" [שיהיו 'הדינים' רק "בארץ" בעולם הזה בלבד], רצה לומר שיהיה נקי 'לעולם הבא'.

דעס אליין איז א "הצלחה", אז מ'קריכט פון דעם אַרויס [גרינגער], אז מ'גיט נישט [שמות הקודש לזה].

נח

עכשו בעיקבא דמשיחא לא זכינו להצלחה זו, כי רואין שקורים ומכנים לכל מהרסי הדת בשמות וכינוים של קדושה, כדי לצודר נפשות ישראל, אבל במשך כמה דורות הצליח אברהם בזה ולא היו הנסיונות גדולים כל כך בעוונתו הרבים אין 'די' דורות [של עיקבא דמשיחא] האָט מען דאָס נישט זוכה געווען, [כי בעוה"ר נותנים שם קודש לכל הכתות של הסתה והדחה והעברת הדת].

[אָבער] 'דעמאָלטס' [בדורות הראשונים] האָט עס אברהם אבינו גע'פועל'ט. זעט אויס, אין דעם 'עיקבא דמשיחא' נעבעך איז דאָס [הצלחה זו] אויך בטל געוואָרן, ביז ס'וועט זיין רוח הַטְמָאָה יַעֲבִיר מִן הָאָרֶץ [זכרי' יג, ב]. אָבער ביז דערווייל [בדורות הראשונים] האָט ער דעמאָלטס גע'פועל'ט, איבערדעם איז 'די אַלע יאָרן' איז דאָס געווען [הצלחה בזה], דורכדעם וואָס אברהם אבינו האָט דאָס 'אויסגעאַרבעט' ס'זאָל זיין [ככה], ער האָט זיי געגעבן די מַתָּנָה די 'שמות הטומאה' [אז] זיי זאָלן דאָס 'פאַרשטיין' און זיי זאָלן 'זיין' ביי דעם, אברהם אבינו האָט זיי געגעבן אַ כח. [והיה בזה הצלחה לישראל לדורות, שלא יתפתו כ"כ אחר כוחות הטומאה].

נט

גם היה בזה הצלחה להבני קטורה עצמם, שנחשב להם לזכות מה שכח ההסתה שלהם לא היה חזק כל כך, על ידי שבינו לעצמם שמות הטומאה [וועד כי אף להבני קטורה עצמם הוא הצלחה, כי] ס'איז פאַר 'זיי אליין' אויך אַ טובה, ס'איז פאַר זיי, דאָס אליין איז אַ זכות, אז זיי רופן עס מיטן שם טומאה איז דאָס פאַר זיי אַ זכות.

און טאַקע דעם זכות אליין וועלן אויך אידן ירש'ענען [כמבואר באופן הא']. אָבער אז זיי האָבן דעם זכות אויך נישט, דעמאָלטס איז דאָך נישט גוט. איז דאָס פאַר 'זיי אליין' אויך געווען אַ מתנה, ער האָט זיי געגעבן אַ שם טומאה, ער האָט זיי אויסגעלערנט דעמאָלטס, ער האָט זיי געגעבן דעם כח, אין זיי 'אריינגעפרעגט' אַז אַ דָּבָר טַמָא זאָלן זיי רופן מיט אַ שֵׁם טוּמָאָה, זיי זאָלן עס נישט רופן מיט קיין שֵׁם פון השי"ת, אזוי זאָגט דאָך דער בעלי התוספות.

[וממילא] דאָס איז געווען [הצלחת אברהם בבני קטורה], דאָס אליין איז געווען אַן "הצלחה" [גם להם עצמם].

[ועל זה דרשו] וְכָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה "יַצְלִיחַ" [אלו בני קטורה].

ס

ביאורי הקושיות בפסוק וַיְהִי חַי שָׂרָה

הקדמה לביאור קושיא א (באופן א), וקושיא ג

כשם שמצינו באברהם שקיבל שכר כל הדורות, כן היתה גם בשרה אמנו, שסייעה אותו, והיא עצמה היתה גדולה מאוד

לאָמיר'זשע זען [לבאר יתר הקושיות].

לפי זה קומט אויס [אז] אברהם אבינו האָט גענומען שכר כנגד כולם, פאַר די אַלע פריערדיגע יאָרן [כדלעיל אות מה-מח], [ואם כן גם בשרה אמנו יש לומר כן]. דאָ ביי שרה אמנו רעכנט ער אויס בת ק' כבת כ' און כבת ז' [שהם זכותים שלה עצמה], זי האָט דאָך אָבער [אויך] געהאַט שכר פון די אַלע אומות, פון 'פריער' און פון

'שפּעטער' [כמו שמצינו באברהם. שהרי גם שרה] זי האָט דאָך אויך געטון, מסייע געווען צו דעם [לעבודת אברהם, וכמו שאמרן] (כ"ר לט, יד) שרה מגיירת את הנשים, זי האָט דאָך מסייע געווען צו דער קדושה [של עבודת אברהם אבינו], זי איז דאָך אויך געווען זייער גרויס, [ונכמו שאמרו עוד כן] אברהם אבינו טפל בנבואה לנגדה (תנחומא שמות, א. רש"י וירא כא, יב), זי איז דאָך אויך געווען זייער גרויס, האָט זי אַ חלק געהאַט אין דעם אַלעם [וגם בזכותם של כל הדורות הקודמים והמאוחרים לה, כמו אברהם אבינו]. (ההמשך לקמן אות עג)

סא

הקרמה לביאור קושיא א (באופן ב), וקושיא ב

(עד אחר אות עב)

באור החיים הק': צדיק שמת מחמת סיבה קודם זמנו, מחשבין לו כאילו היה נשאר בחיים והיה עובד את ה' גם ביתר השנים, ומקבל שכר על כולם. ולכן נאמר בשרה "שני חיי שרה", שגם השנים שאחר זה נחשבין לה, כי מתה רק מחמת סיבת בשורת העקידה

ס'קען 'נאך' זיין, דער אור החיים הקדוש זאָגט^{מח} [לפרש הפסוק] שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה [ופירש"י כולן שוין לטובה], זאָגט ער, זי העט דאָך נאָך גיווען געלעבט, שטייט דאָך, נאָר ס'איז געווען על ידי בשורת העקידה פרוחה נשמתה.

און אַז מ'נעמט לא עלינו [אָוועק את הצדיק מן העולם לפני זמנו, מקבל שכרו השלם כאילו היה נשאר בחיים והמשיך בעבודתו]. (המשך דברי האור החיים הקדוש, באות סג)

סב

וכן מבואר בדברי המדרש שאם לוקחין הצדיק מן העולם קודם זמנו, משלמין לו שכרו השלם

אָזוי ווי דער מדרש זאָגט דאָך^ט ביי רבי בון [בר רבי חייא, שנפטר כשהיה בן כ"ח שנה, ובהספידו אמר ר' זירא] אַז מ'נעמט [אָוועק מן העולם] פֿאַר די צייט, דעמאָלטס באַצאָלט

^{מח} באור החיים הקדוש (כג, א): ויהיו חיי שרה. יתבאר על דרך אומרם ז"ל (תנחומא וירא סימן כג) שסיבת מיתתה היה כשהודיעה עקידת יצחק וכו', לפי מאמרם ז"ל הנזכר שמתה על ידי בשורה רעה, זה יגיד שאם לא היה המאורע עוד לה חיים וכו'. ואומרו עוד שני חיי שרה וכו', למה שפירשתי שעל ידי סיבת הבשורה עלו לה חיים פחות ממה שהיו, כיוון להודיע משפט החסד אשר ישפוט הקב"ה לידידיו, כי כל צדיק שלא השלים ימיו לסיבה ידועה, לא יגער ה' מצדיק מה שהיה מרויח אילו חי שנים שלמים, וישלים לו שכרו על השנים שלא פעל בהם דבר. כי יאמר אילו הייתי חי תאוותי היתה לסגל דבר טוב. והוא אומרו שני חיי שרה, כיוון אל השאר, שכל שנותיה היו חיים ממנה והאירו מכבודה.

^{מט} במדרש רבה (שיר השירים ו, פסוק ב): כד דמך ר' בון ברבי חייא, עאל ר' זירא ואפטר עילוי [בהפסוק] מתוקה שנת העֶבֶד (קהלת ה, יא), נימר לכוּן למה רבי בון דומה, למלך שהיה לו כרם ושכר עליו פועלים, והיה שם פועל אחד מתכשר במלאכתו יותר מכולן, כיון שראהו המלך כשר במלאכתו יותר מדאי, אחזו בידו והתחיל מטייל עמו ארוכות וקצרות. לעתותי ערב באו הפועלים ליטול שכרן, ובא אותו פועל ליטול שכרו עמהם, ונתן לו המלך שכרו כמותן. התחילו הפועלים מצירים, אמרו לו אדוננו המלך אנו שגיענו כל היום וזה לא יגע אלא שמת או שלש שעות ביום והוא נוטל שכרו כמותינו, אמר להם המלך מה אתם מצירים, יגע זה בשנים או בשלש שעות מה שלא יגעיתם אתם כל היום כולו. כך יגע רבי בון בר חייא לעשרים ושמונה שנה בתורה, מה שלא יגע תלמיד ותיק למאה שנה.

ועיין עוד במדרש תנחומא (תשא סימן ג): כך פתח רבי תנחומא בר אבא, מתוקה שנת העֶבֶד אם מעט ואם הרבה יאכל והשָׁכֶה לְעִשְׂרֵי אֵינָנו מְנִיחַ לוֹ לִישׁוֹן (קהלת שם), אמרו לו לשלמה, אילו אָחַר אמר הפסוק הזה היינו שוחקין עליו, אתה שכתוב בך וְיִחָסֶם מִכָּל הָאָדָם (מלכים א ד) תאמר מתוקה שנת העֶבֶד אם מעט ואם הרבה יאכל, אין הדבר כך, שכל מי שהוא רעב אכל קמעה שנתו מתנודדת ממנו, אכל הרבה שנתו מתוקה. אמר להם איני מדבר אלא בצדיקים ובעמלי תורה, כיצד, אדם שכל שנותיו שלשים שנה, ומעֶשֶׂר שנים ואילך הוא עמל בתורה ובמצות, ומת לשלשים שנה, ואדם אחד חיה שמונים שנה, ומעֶשֶׂר שנים ואילך עמל בתורה ובמצות עד שמת, את אומר והואיל ולא יגע הראשון אלא עשרים שנה בתורה וזה שיעג שבעים שנה שהקב"ה מרבה לזה שכר יותר ממי שעסק בתורה עשרים שנה, לפיכך אני אומר אם מעט ואם הרבה יאכל, שיכול בן עשרים שנה לומר לפני הקב"ה אלוילי שסלקתני מן העולם בחצי ימי הייתי מאריך שנים ומרבה בתורה ובמצות, לפיכך אני אומר אם מעט ואם הרבה יאכל, שמתן שכרו של זה כמתן שכרו של זה, וכו'.

אים דער בורא כל עולמים דעם שְׁכַר אַזוי ווי ער העט גיווען [נאָך געלעבט און] געדינט דעם אייבירשטן 'ווייטער'.

זאָגט ער [ר' זירא במדרש] אַ משל דערויף, אַז איינער [מעבדי המלך שהיה מתכשר במלאכתו יותר מכל הפועלים, און] דער מלך האָט מיט אים מטייל געווען, ער האָט אים אַוועקגענומען [מעבודתו כדי שיטייל עמו ארוכות וקצרות, ולעתותי ערב] האָט ער אים באַצאָלט שׁכר עבודה, [ואמר לו] דו האָסט דאָך נאָר [וועגן דעם] נישט געאַרבעט ווייל 'איך' האָב דיך אַוועקגענומען.

ברענגט דער מדרש אַ משל, מ'האָט געשטעלט פועלים, דערנאָך האָט דער מלך גענומען דאָרט איינעם, ער האָט מיט איינעם שפּאַצירט, האָט ער דאָך נישט אין 'די' צייט געקענט אַרבעטן, ווען ס'איז געקומען צום צאָלן, ווען ער האָט געצאָלט יעדן [שילם גם לפועל זה כאילו עבד כל היום, כאָטש] דער האָט ווייניגער געאַרבעט. זאָגט ער [המלך בטעם ששילם לו הכל, כִּין פאַרוואָס האָסטו ווייניגער געאַרבעט, ווייל 'איך' האָב דיך אַוועקגעפירט, ברויך איך דיר דאָס צו 'באַצאָלן', באַקומט ער דעם שׁכר [השילם]. [וכן בהדיק] לאַ עלינו אַז ער גייט אַוועק פאַר די צייט, ברויך מען אים באַצאָלן [כאילו היה נשאר בחיים והיה ממשיך לעסוק בעבודת ה'].

סג

איבערדעם [על דרך זה] זאָגט ער [האור החיים הקדוש לפרש] שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה, אויף 'די צייטן' [שהיתה ראויה עוד לחיות] מיינט מען כולן שוין לטובה, די יאָרן וואָס זי האָט נאָך 'געברויכט' צו לעבן, איז אויך געווען כולן שוין לטובה [בקיבול שׁכר גם על זה, כאילו היתה עוד בחיים והיתה עובדת לה' גם באלו השנים].

אַזוי שטייט אין אור החיים הקדוש.

סד

ולדרכינו יש להוסיף על זה, דלכל צדיק נחשב כאילו היה נשאר חי עד שיחיו המתים, ומקבל שׁכר על כל השנים כולם עד תחיית המתים

נאָר וואָס דען, מ'קען נאָך זאָגן מער אויך [לדרכינו, שמקבלת גם שׁכר כל שאר השנים עד תחיית המתים, אף כשלא היתה צריכה עוד לחיות אף בלא סיבת העקידה, וכאילו היתה בחיים כל אלו השנים ועוסקת במצות ומעשים טובים. וכמו שיתבאר לפנינו].²

אמר רבי לוי, משל למה הדבר דומה, למלך ששכר פועלין למלאכתו, עם שהן עושין נטל המלך אחד מהן וטייל עמו, לערב באו הפועלין ליטול שכרן, בא אותו פועל שטייל עם המלך ליטול עמהן שכרו, ושמא יכול המלך לומר לו אתה לא עשית עמהם אלא שתי שעות טול כפי מה שעשית, אף הוא יכול לומר למלך אלולי אתה שבטלתי וטיילתי עמך היה שכרי מרובה, וכך הקב"ה יתברך שמו, המלך זה הקב"ה, והפועלין אלו עמלי התורה, מי שיגע בתורה חמשים שנה ומי שיגע בתורה עשרים או שלשים יכול לומר אלולי שסלקתי הייתי עוסק בתורה, לפיכך אמר שלמה אם מעט נאם הַרְבֵּה יאכל, שמתן שכרן שוה.

אמרו לו והרי אמרת וְהִשְׁבַּע לְעֹשֵׂי אֵינֶנּוּ מְנִיחַ לוֹ לִישׁוֹן וכו'. אמר להם בְּעֶשְׂרֵי תורה אני מדבר ולא בְּעֶשְׂרֵי ממוֹן, כיצד, היה אדם גדול ועשיר בתורה, למד תלמידים הרבה ורובן תורה ברכים ושבע מן התורה, אף על פי שהוא מת אין התלמידים שהעמיד מניחין לו לישון, אלא יושבין ועוסקין תלמידיו בתורה ובתלמוד ובהלכה ואגדות ואומרים תלמידיו הלכות ושמועות משמו ומזכירין שמו בכל שעה, ואין מניחין אותו לישון בקבר וכו' שנאמר (שיר השירים ז, ט) דוֹבֵב שְׁפָתַי יִשְׁנִים, הוּא וְהִשְׁבַּע לְעֹשֵׂי אֵינֶנּוּ מְנִיחַ לוֹ לִישׁוֹן.

² ולהלן (אות עג) יתבאר עוד יותר, דגם על כל השנים הקודמים לה, מעת בריאת העולם, גם כן מקבלת שׁכר המעשים של כל הדורות שהגינה עליהם בזכותה, וכמו שמצינו באברהם אבינו, וכל שכן על דורות המאוחרות. וכמו שכבר הזכיר רבינו זה לעיל (אות טו). אבל כאן בא רבינו לבאר איך שאף בחשבון זכותים של 'עצמה' גם כן נחשבו לה כל השנים, מעת שנולדה עד שיחיו המתים.

סה

דמבאר במדרש פרשת בראשית: דברין היה שרק הרשעים ימותו, אבל הצדיקים יחיו לעולם, אלא כדי שלא יעבדו שלא לשמה יש גזירת מיתה גם על הצדיקים

וואָרן לעולם שטייט אין מדרש אין פרשת בראשית¹³ (ב"ר ט, ה), פאַרוואָס האָט מען לעולם אַראָפּגעגעבן [גזירת] 'מיתה' אויף דער וועלט, [ווייל] דער בורא כל עולמים האָט געוואוסט אַז ס'וועט זיין רשעים, [און] אַז זיי וועלן 'אייביג לעבן' וועט דאָך נישט גוט זיין, זיי וועלן זיך מצרף זיין אַזויפיל רשעים, וועט דאָך 'ביטער' זיין. פרעגט ער, אַם כן [זאָל מען] לאָזן די צדיקים לעבן, האָט געזאָלט זיין [גזירת המיתה] נאָר אויף די רשעים. זאָגט ער, וועט עס ברענגען [לידי עבודה] "שלא לשמה", אַז מ'וועט זען יעדער, מ'וועט זען די צדיקים לעבן און זיי נישט, איז דאָך [העשיה] שלא לשמה אַזוי אין די גאַנצע וועלט.

אַזוי שטייט אין מדרש.

(המשך הדרוש בביאור הקושיות, באות סה)

סו

ביאור המדרש בפרשת בראשית (אופן א)

ואנב נפרש דברי המדרש, דלכאורה מהו החסרון אם יעבדו שלא לשמה, והלא אמרו לעולם ילמוד אדם אפילו שלא לשמה

הגם ס'איז אַביסל שווער צו פאַרשטיין אויכעט [מה היה החשש שיעבדו שלא לשמה], די גמרא זאָגט דאָך (פסחים נ: וסוטה כב:) לעולם ילמוד אדם אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

אמנם כוונת לעולם ילמוד אדם שלא לשמה, הוא מיראת היסורין או מאהבת קיבול פרס, שזה בא מחמת "אמונה" בהשגחת ה' ובמתן שכר ועונש, ועל כן יש מעלה וחשיבות גם לשלא לשמה.

נאָר ס'קען זיין, היינט [יש גזירת מיתה בעולם אף לצדיקים], אַז ס'איז שלא לשמה, איז דאָך פאַר די שכר מיט עונש [לעולם הבא, וכמ"ש התוספות (סוטה כב. ועוד) דמ"ש לעולם יעסוק "שלא לשמה" הוא כגון "מיראת היסורין ומאהבת קיבול פרס", ובאופן כזה] איז דאָך עס "אמונה" על כל פנים [שמאמין בשכר ועונש שהוא מי"ג עקרי אמונה. ונמצא דאף כשהוא שלא לשמה] גלייבט מען דאָך אין באַשעפּער¹⁴.

¹³ במדרש רבה: רבי חמא בר חנינא אמר, ראוי היה אדם הראשון שלא לטעום טעם מיתה, ולמה נקנסה בו מיתה, אלא צפה הקב"ה שְׁנִבְּוֹכְדָנָר וְחִירָם מלך צור עתידין לעשות עצמן אלהות, ולפיכך נקנסה בו מיתה וכו'. אמר לו רבי יונתן, אַם כן יגזור מיתה על הרשעים, ואל יגזור מיתה על הצדיקים. אלא שלא יהו הרשעים עושים תשובה של רמיות, ושלא יהו הרשעים אומרים כלום הצדיקים חיים אלא שהן מסגלין מצות ומעשים טובים, אף אנן נסגל מצות ומעשים טובים, נמצאת 'עשיה שלא לשמה'.

¹⁴ עיין בדברי רבינו ליל ש"ק ויחי תשט"ז (חידושי תורה, עמוד רכו) וז"ל (במקוצר): והנה חילוק גדול יש בין שני בחינות של לימוד שלא לשמה, אם לומד כדי שיכבדוהו בני אדם או אם לומד מאהבת קיבול פרס [מן השמים], דמי שעושה בשביל בני אדם, הפסוק מגנה אותו ואומר (תהלים ס') וְשָׁאן תְּשׁוּעַת אָדָם, וגם מה שבא מבני אדם הוא מקושר בשקר וכו', ממילא בחינה זו של שלא לשמה מדה גרועה הוא מאד וכו'. משא"כ כש'לומד ע"מ לקבל פרס ומיראת העונש, עכ"פ הוא מאמין בשכר ועונש מהקב"ה, הגם שאינו במעלה כ"כ כמו לימוד לשמה, אבל מ"מ יש לו אמונה שהקב"ה גומל טוב לשומרי מצותיו ומעניש לעוברי מצותיו שהוא אחד מי"ג עיקרים וכו'. והגם שרואין לפעמים להיפוך שעושי רע מצליחין זה, הוא רק למראה עין, אבל האמת הוא כך ששכר טוב א"א שיבא רק ע"י שמירת תורה ומצות, ולהיפוך בעושי רע.

עכ"פ מי שהוא לומד ע"מ לקבל פרס או מיראת העונש מקיים בזה מצוה של אמונה שמאמין שהש"ת משלם שכר טוב והכל הוא מהש"ת וכו' שם בטחוננו. ע"כ יש מעלה וחשיבות ללימוד שלא לשמה כזה, שכן 'האמונה' שבו מביאו אח"כ ללמוד 'לשמה' שהוא 'למעלה מההשגה אנושית', שלא יכוון את עצמו כלום רק מאהבת הש"ת. והטעם שא"א להשיג מעלה זו הוא מפני שלא ישיגוהו משיגי הגוף, וטבע האדם הוא שא"א שיהאב דבר שאין משיג, ע"כ קשה לבוא למעלה זו של לימוד לשמה באמת, והוא באמת למעלה מההשגה

אבל אם הצדיקים היו חיים לעולם ולא הרשעים,

או היה בא השלא לשמה מחמת הראייה בחוש ולא מחמת האמונה, ולזה אין שום חשיבות.

אָבער אַז דעס וועט נישט זיין [רק הצדיקים יחיו לעולם], טאָמער מ'זעט טאָקע מיט די 'אויגן' [דהתורה ומצות מביא חיים], מ'דאַרף נישט האָבן קיין 'אמונה', מ'זעט [בחוש] אַז צדיקים לעבן אַלעמאַל, און מ'זעט רשעים [מתים], דעמאָלט 'שטעלט זיך אַלעס אַרויס' [אָפּען], ווערט מען געוואָר [ורואין בחוש שהוא כן].

[ואם כן באופן כזה לא היה בעשייתם בחינת אמונה ושם צד לשמה, והוי שלא לשמה גמור, ואין לעבודה כזו שום מעלה וחשיבות (דברי יואל)]²².

סז

ביאור המדרש בפרשת בראשית (אופן ב)

ועוד כי תכלית עולם הזה הוא שיהיה עולם הנסיון, ויהיה הבחירה חפשית שיוכלו לבחור גם ברע, ובאם צדיקים היו חיים ולא רשעים, או היה ניכר לכל מי הוא צדיק ומי הוא רשע, ושלהצדיק הוא טוב ולרשע אינו טוב, וממילא לא היה נסיון כלל לעבוד את ה' ולבחור בטוב

קען זיין, מ'קען עס נאָך בעסער מסביר זיין.

[שהרי עולם הזה נברא לתכלית שיהיה "עולם הנסיון" ויהיה הבחירה חפשית ביד כל אדם (חידושי תורה תש"כ). און] טאָמער אַז ס'איז אַ רעכטער בירור [שמתברר לעיני כל, שצדיקים חיים לעולם ורשעים מתים, ורואין להדיא מי הוא צדיק ומי הוא רשע], איז נישטאָ קיין "נסיונות".

די גאַנצע [ענין] 'נסיונות' [שבעולם] איז דאָך נאָר דורכ'ן 'צביעות' וואָס ס'איז דאָ אויף די וועלט, מ'ווייסט נישט וואו מ'האַלט, מ'ווייסט נישט ווער ס'איז אַ רשע און ווער ס'איז אַ צדיק, [וממילא] קען מען נישט מברר זיין דעם אמת.

אָבער אַזוי, אַז ס'איז אַן אָפּענע זאָך אז דער לעבט יאָ און דער איז נישט, איז עס ממילא איז עס אַן אָפּענע [זאָך], איז 'אויס' מיט אַלע נסיונות. [ומהאי טעמא היה הכרח לקנוס מיתה גם על הצדיקים בעולם הזה, בסיבת הרשעים שמגיע להם מיתה, כדי שלא יוכר מה בין צדיק לרשע ולא יתבטל הבחירה והנסיונות].

אנושית, רק הוא מתנת אלקים למי שרוצה באמת לעשות לשם ה', אבל אי אפשר לבוא לה ע"י השגה אנושית, וכמש"כ העטרת צבי ז"ל שכל מדרגה ששכל האדם עוד משיגו אינו עדיין בגדר לשמה, שבחינת לשמה הוא דבר שאין השכל יכול להשיג, רק אחר שיתמיד הרבה בלימוד שלא לשמה כזה שהוא מאהבת השכר ויראת העונש, יתן לו השי"ת במתנת אלקים שלא יחשוב בעצמו כלל רק למען האהבה להשי"ת, וכמש"כ החובת הלבבות בשער חשבון הנפש (פרק ג' ד"ה והעשירי) וכו'. והכל הוא רק מתנת אלקים למי שרוצה באמת בעבודת השי"ת לשמה. [עכ"ל רבינו שם].

ועיין ויואל משה (מאמר ב סימן קכג, במאצע ד"ה גם בנדרים) וז"ל: "ובאמת חילוק גדול בדבר, שהיכא שהוא מיראת העונש או בשביל קבלת פרס מן השמים, הוי עכ"פ בזה אמונה בהשי"ת, שהוא אחד מהי"ג עיקרים להאמין שהקב"ה מעניש ומשלם שכר, והתורה הקדושה האריכה בזה הרבה להודיע עונשין ותשלום שכר על העבירות והמצות, משא"כ כשעושה עבור תועלת מבני אדם, שזה ודאי מגונה מאוד [עכ"ל ק].

ועיין עוד שם (מאמר א סימן עב, ריש ד"ה והנה זה ודאי) וז"ל: "והנה זה ודאי שאף העובד השי"ת על מנת לקבל פרס מהקב"ה, הוי צדיק גמור, אם על כל פנים אינו מכוון לקבל פרס מבני אדם אלא מהקב"ה בלבד, שזה היא 'אמונה גדולה' בהקב"ה. וכאשר אמרו (פסחים ה.) האומר סלע זו לצדקה על מנת שיחיה בני הרי זה צדיק גמור.

ועיין ענין זה גם בס"ג פרה תשי"ט, ובתוה"ד אמר וז"ל: דער אמת איז דער חילוק אַזוי, יעדע תורה שלא לשמה, מאהבת השכר ומיראת העונש, איז דאָ דערין אמונה, און די אמונה אַליין איז דאָך א גרויסע מצוה. אָבער אַזוי, וועט מען גאָרנישט דאַרפן אַנקומען צו אמונה, אז ס'וועט זיין אַן אָפּענע זאָך [נרשעים ימותו וצדיקים יחיו], ס'וועט זיין כפי ההכרח, וועט עס זיין אַזא מאָדע שלא לשמה ווי על ידי כפייה ממש, אַזוי ווי אונסא כמאן דלא עבדי (ירושלמי גיטין פ"ה ה"ו), ס'ברענגט גאָרנישט קיין אמונה וכו'.

²² ועיין ביאור זה בדברי המדרש פרשת בראשית, בדברי יואל. פרשת תזריע (עמוד שכו, ד"ה ועפ"י) ובס"ג פרה תשי"ט הנ"ל. וע"ע בדברי יואל פרשת חקת (עמוד צ, ד"ה ועד"ז).

סח

נחזור לעניינינו, דעכ"פ מבואר במדרש דצדיקים היה להם לחיות לעולם, ורק בסיבת הרשעים, צריכים גם הם למות יהיה איך שיהיה, אָבער דאָס איז מבואר אין מדרש רבה אַז "צדיקים" העטן גיווען געדאָרפט צו 'לעבן אייביג', נאָר 'ווייל ס'איז דאָ "רשעים" אויף דער וועלט' איבערדעם קענען זיי [הצדיקים] אויך נישט [לעבן אייביג]. קומט דאָך אויס, טאָמער מ'נעמט פון זיי אַוועק [מה שהיו ראויים לחיות עוד], דער בורא כל עולמים נעמט זיי צו [מן העולם], כאָטשיג ס'קומט זיי נישט, [עדיין מגיע להם שכרם השלם כאילו היו חיים לעולם].

סט

ואף שאמרו אין מיתה בלא חטא, ואפילו בצדיקים, הכוונה הוא רק שמן השמים מומינים להם כן בבחינת "נורא עלילה", כדי שיוכל להתקיים הגזירה דאָס איז אַן עקסטערע זאָך [דאָף שמה שיש הכרח שגם צדיקים יסתלקו, הוא בסיבת הרשעים מ"מ אמרו חז"ל] אין מיתה בלא עון, בלא חטא (שבת נה.). נאָר [הענין בזה הוא כין הקדוש ברוך הוא איז אים אָנה לִידוֹ¹⁷ [של הצדיק] אַ חטא, [בבחינת הפסוק] "נורא עֲלִילָה" על בְּנֵי אָדָם (תהלים סו, ה), אַזוי ווי דער רמב"ם זאָגט (בפירוש המשניות סוף מס' ברכות), [וכמבואר גם בתנחומא (וישב ד)]. מ'פירט אים צו [איזה עלילת וסיבת חטא, כדי] אַז ס'זאל נישט זיין 'בחנם' [הסתלקותו מן העולם].

ע

אבל שורש גזירת המיתה בצדיקים אינו עבור החטא, רק עבור סיבת הרשעים. ואם כן ברין הוא שגיגע להם שכרם משלם, כאילו היו חיים לעולם והיו עובדים את ה' בכל שנות העולם אָבער דער אמת אַריין איז דאָך דער שורש אַז - דאָס [עלילת החטא] איז נאָר אַ סיבה [שמסבכין] מן השמים, [אבל באמת שורש סיבת המיתה בצדיקים הוא, ווייל] - די מיתה איז אַ הכרח, פאָרוואָס, 'ווייל ס'איז דאָ "רשעים" אויף דער וועלט'. איז דאָך דאָס דורך 'זיי' [ע"י הרשעים], דורך 'יענעם', [ונמצא] נעמט מען דאָך זיי ווידער אַוועק נאָר דורך 'יענעם', איבערדעם 'קומט זיי' [להצדיקים] דער שכר טאָקע ווי גלייך זיי העטן 'אייביג גיווען געלעבט', [והיו ממשיכין] די עבודה כל ימיהם [לעולם].

עא

ובמדרש מבואר כן להדיא לענין "שבת", דהשומר שבת כראוי נחשב כאילו שמר כל השבתות עד שיחיו המתים ס'איז גאָר דאָ אַ מדרש¹⁸ [על הפסוק] וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל [אֶת הַשַּׁבָּת] לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם [בְּרִית עוֹלָם], כל מי ששומר השבת כראוי [מעלה עליו הכתוב] כאילו שמר כל השבתות [מיום שברא הקדוש ברוך הוא את עולמן] 'עד שיחיו המתים'¹⁹. [וכמו כן שייך סברא זו גם בשאר כל המצוות והעבודות שהצדיקים מסגלים בעת חיותם בעולם הזה, דנחשב להם כאילו עשו כן גם בכל השנים עד שיחיו המתים].

עב

[וממילא הצדיקים] קומט פאָר זיי דער 'שכר עבודה' טאָקע אויף די גאַנצע 'שיתא אלפי שנויי הוי עלמא' (סנהדרין צז. ועבודה זרה ט.), אויף די 'אלע' יאָרן.

¹⁷ מלשון הפסוק (משפטים כא, יג) וְאִשָּׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹקִים אָנָּה לִידוֹ.

¹⁸ במכילתא (כי תשא, מסכתא דשבתא א. ובילקוט שם רמז שצא): רבי אומר, כל המשמר שבת אחת כתיקונה, מעלה עליו הכתוב, כאילו שימר כל השבתות מיום שברא הקב"ה את עולמו עד שיחיו המתים, שנאמר (שמות לא, טז) וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם.

¹⁹ ומה שאמרו רק 'עד שיחיו המתים', ולא הזכירו השנים לאחר תחיית המתים, יתבאר להלן (אות צב).

וואָרן [הגם] ס'איז דאָך אַלעס אַ השגחה מן השמים [שיש תליית איזה חטא גם בצדיקים, כדי שלא יהא מיתא בלא חטא, אמנם] אַלץ איז עס אָבער דאָך געקומען פון 'זיי' [שמיתת הצדיקים בא מחמת הרשעים, וכאמור במדרש פרשת בראשית (לעיל אות סה)].
[ונמצא דמקבל הצדיק שכר, כאילו היה חי כל השנים 'שאחר זה', עד תחיית המתים].

עג

המשך ההקדמה לביאור קושיא א (באופן א), וקושיא ג

ובאברהם ושרה היה להם עוד זכותים מכל האנשים שבכל הדורות (מלבד זכות עצמם שהיו ראויים לחיות לעולם)
און אפילו פון 'דערפריער' [מקודם שגולדה, גם כן קיבלה שרה שכר על כל השנים משעת בריאת העולם], וואָרן לעולם העט דאָך אברהם אבינו [ושרה] גיווען געדארפט באַשאַפן צו ווערן מתחלת הבריאה (כדלעיל אות סו), נאָר דער פייט זאָגט לַיְהִיב עָלֶיךָ כָּל הַמִּחְצָב, [שנברא באמצע הד' אלפים ראשונים כדי] אַז ס'זאָל 'אויסהאַלטן' [שכל המשא והעומס של העולם יהא להם קיום בזכותו, ואם כן] אפילו פון די 'פריערדיגע' דורות נעמט ער אויך דעם שכר, קומט אים אויכעט דעם שכר, לַיְהִיב עָלֶיךָ כָּל הַמִּחְצָב, ווייל ער איז מגין אויף זיי, ער איז מגין אויף די אַלע פריערדיגע, איבערדעם האָט מען שכר אפילו פון יענע, פון די 'פריערדיגע'.

וכעין זה מצינו גם בהכלל ישראל שלעתיד יירשו זכותם של האומות

[ועוד כי גם כל הכלל ישראל] שפעטער וועלן דאָך אידן וועלן דאָס ירש'ענען - אַזוי ווי ער שטעלט אַראָפּ, אַזוי ווי די בעלי התוספות זאָגט - [שיירשו ישראל] דעם זכות פון די אַלע בני קטורה, זיי זענען געווען רשעים, און נאָר אידן וועלן האָבן תועלת [מן קצת זכותים שלהם] ווען מ'וועט ירש'ען דעם גאַנצן זכות [וכדלעיל אות לח-נא, ואות נו].

ונמצא ששרה אמנו ירשה כל הזכותים של כל השנים

[וממילא נמצא] האָט זי [שרה] גע'י'רש'נט די אַלע זכותים פון 'פריער' [אויך], ווייל זי האָט מגין געווען אויף זיי, אויף די פריערדיגע, זי האָט געהאַט דעם גאַנצן כח ווי אברהם אבינו צו מגין זיין, ממילא האָט זי געהאַט עפעס תועלת פון די אַלע זכותים [שקיבלה מאחרים, אף שכבר היה לה לעצמה הרבה זכותים גדולים (וכמשל המובא בקדושת לוי דלעיל)].

עד

ביאור קושיא א (לב' האופנים)

וממילא מובן היטב מה שאמרו "כולן" שוין לטובה, דכל השנים נחשב לה לטובה וקבלה שכר על כולם
דאָס קאָן זיין דער פשט, שני חיי שרה, "כולן" שוין לטובה, מיינט מען בכלל, "אַלע" [שנים שבעולם], אַלע 'שנויי דעלמא' זענען געווען פאַר איר כולם שוין לטובה, [שקיבלה שכר על כל השנים כולם].

[והוא בב' אופנים הנזכרים:]

אופן א' כי יען שאברהם ושרה מגינים בזכותם על כל הדורות, שבאחר ושבקדם, על כן הם יורשים כל אותן הזכותים שיש להדור ואף להאומות ולרשעים, וכדרך שאמרו במשנה דאבות לענין העשרה דורות שמנח ועד אברהם, דבבחינה מסויימת הוא כן גם בשאר כל הדורות.
ואופן ב', שנחשב לשרה כאילו היתה חי בכל הששת אלפים שנים, והיתה מסגלת בעבודתה מצות ומעשים טובים, שכן בכל צדיק נחשב לו כאילו היה חי עד שיחיו המתים, יען כי מיתת הצדיקים הוא רק בסיבת אחרים שהם הרשעים, ובפרט באברהם ושרה שהיו ראויין להבראות משעת בריאת העולם, ורק כדי להגן על אחרים נבראו 'באמצע' הד' אלפים ראשונים, לכן נחשב להם גם השנים שהיו קודם להם.]

עה

ביאור קושיא ב (לאופן הב')

ובזה מובן גם מה שאמרו "כך שנותיהם תמימים", כי להצדיקים נחשב להם כל השנים כאלו היו נשארים גם אז בחיים והיו עובדים את ה', "כשם שהם תמימים" בשנות חיותם בעבודת ה'.

דאָס קאָן זיין פשוט פשוט [בדברי המדרש שהביא לכאן שהצדיקים] **כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים**. וואָרן לעולם זענען זיי דאָך געוועזן 'תמימים' [הן אויף שפעטער] ביז צו תחיית המתים [כיון שמיתתם הוא רק מחמת שיש רשעים בעולם], און [הן אויף פריער] פון תחלת [הבריאה] ווען זיי זענען נאָכנישט געווען בעולם [כיון שהם היו ראויים להברכות בששת ימי בראשית, ורק כדי להגין על כל הדורות נבראו באמצע חשבון הדורות], מ'האָט זיי באַצאָלט פון אויבן [שכרם השלם] מיט אַזאַ 'תמימות' [=שלימות], ולזה אמרו כשם שהם תמימים] וואָס זיי זענען זיך משלים אין 'די יאָרן' וואָס זיי לעבן, אָבער זיי האָבן דעם גאַנצן [שטא אלפי שנים מן שנות העולם], די אַלע יאָרן וואָס העטן גיווען געדאַרפט צו קערן פאַר זיי, [שהרין זיי העטן ווען געדאַרפט אייביג צו לעבן, נאָר דורך די רשעים נישט, ולזה אמרו] אַזוי איז כך שנותיהם תמימים, האָבן זיי דאָס אַלעס.

עו

ביאור קושיא ג

על פי אופן הא' דלעיל, ששרה היתה מכפרת ומגינה גם על כל הדורות שלפניה (עוד אחר אות צא)

מיט דעם קאָן זיין, דאָס איז דער פשוט אין מדרש, [יודע ה' ימי תמימים] זו שרה שהיתה תמימה במעשיה פּה־דין 'עגלה תמימתא'.

עז

דאָ איז דאָך אַזוי, דאָ [אצל שרה] געפינט מען דאָך אַז "תמימות", דאָרט ווען [לשון] תמימות איז [פירושו] אין 'צדקות', אַז ס'איז מכפר אפילו אויף די 'פריערדיגע' אויכעט.

אַזוי ווי ער זאָגט דאָך [בפייט המוכב לעיל (אות סו ואות עג)] לִיְהִיב [עָלִין] כָּל הַמַּחְצֵב, [ובמשנה דאבות אמרו] די עשרה דורות מנח עד אברהם אבינו, [און] טאַקע [גם עשרה דורות שלפני זה] נאָך מתחילת הבריאה האָט זיך דערהאַלטן [כל הדורות] דורכן כח ווייל עס 'וועט זיין' אברהם אבינו [בעולם].

ער האָט מגין געווען און מכפר געווען אויף די 'פריערדיגע', אויף די פריערדיגע דורות, אַז מ'זאָל זיך קענען דערהאַלטן.

עח

לשון עגלה "תמימתא" מתפרש על שהוא שלם בגופו ואינו מריפה, כמו שמצינו בפרה אדומה ובנח

לאָמיר'זשע זען.

קודם דעם וואָס דער יפה תואר פרעגט [על הפירוש באומרם פּה־דא] עגלה תמימתא [דהוא עגלה ערופה, וכתב] איך קען נישט זאָגן עגלה ערופה, ווייל ס'שאַדט נישט קיין מום [בעגלה ערופה לפוסלה].

דער אמת, פונקט אַזוי ווי פון "תמימה" [הנאמר בפרה אדומה] דרש'נט מען דאָך [לפסול טריפה], אַזוי ווי תוספות זאָגט דאָך¹² [במס' חולין] פון וואָנעט איז געדרינגען אַז אַ

¹² בגמרא (חולין יא.) מביא כמה מאן דאמרים למצוא ילפותא על הא מילתא דאזלינן בתר "רובא", וקאמר שם: רבה בר רב שילא אמר, אתאי מפרה אדומה, דאמר רחמנא (חקת יא ג-ה) וְשָׁחַט וְשָׁרַף, מה שחיתתה כשהיא

פרה אדומה טָאָר נישט זיין טריפה, ווייל ס'שטייט [ניקחו אליך פֿרה אַדמה] "תְּמִימָה", פון תְּמִימָה איז געדרינגען [פסול] טריפה, [כמו כן יש לימוד על עגלה ערופה דטריפה פוסל בה (בדלמן אות פ), ושייך בה לשון תְּמִימָה דהוא לאפוקי טריפה].

עט

די גמרא זאגט דאָךְ אין עבודה זרה^{נח} אויכעט [אצל נח, דמדכתיב אצלו תמים ילפינן שלא היה טריפה. דמקשה שם בגמרא] ודילמא נח גופיה טריפה הוי, זאָגט די גמרא ניין, לא סלקא דעתך, [שהרי] תָּמִים כתיב ביה [שנאמר (נח ו, ט) נח איש צדיק תמים הָיָה בְּדִרְתּוֹ]. פון "תָּמִים" זאָגט דאָךְ די גמרא [מוכח דנח היה שְׁלֵם בגופו ולא היה טריפה]. הגם מ'קאָן דרש'ענען עפעס אנדערש אויך, [כמו שמקשה שם הגמרא] אָבער לעולם [יכולין לומר] צדיק במעשיו תָּמִים בדרכיו, תָּמִים קען מען דרש'ענען צוויי טעמים, אַזוי זאָגט דאָךְ די גמרא אין עבודה זרה, אַז מ'קאָן דרש'ענען תָּמִים אין די מעשים, און מ'קאָן דרש'ענען תָּמִים לאפוקי אַז מ'איז נישט טריפה.

לפי זה איז דאָךְ אַזוי, דעס וואָרט תָּמִים, [לשון] תמימות, גייט אַרויף אויף דעם אַז מ'איז נישט קיין טריפה.

פ

ובעגלה ערופה יש לימוד מלשון "כפרה", דטריפה פוסל בה כקדשים

איבערדעם, ביי עגלה ערופה [גם כן הטרפה פוסל בה].

די גמרא זאָגט דאָךְ פֿאַרוואָס איז עגלה ערופה [פוסל בה טריפה], ביי 'עגלה ערופה' זאָגט די גמרא פון וואָנעט ווייס איך אַז ער ס'טאָר נישט זיין טריפה, [ומשני] "כִּפְּרָה" כתיב בה [כקדשים], ווייל ס'שטייט כִּפֹּר [לַעֲמֹד יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פָּדִיתָ] (דברים כא, ח), [לשון] כִּפְּרָה, ס'איז אַזוי ווי אַ קרבן איז פוסל ווען ס'איז טריפה [כך בעגלה ערופה פוסל טריפה].

שלימה אף שריפתה כשהיא שלימה, וליחוש דילמא טרפה היא [שהרי אי אפשר לבדוקה אחר שחיטתה, שהרי צריך לישוף כשהוא שלימה], אלא לאו משום דאמרין זיל בתר רובא. וכי תימא מאי נפקא מינה [אם היא טריפה, ומנא לן דטריפה פוסל כפרה אדומה], חטאת קרייה רחמנא [דכתיב (שם, ט) לְמִי נִדָּה חֲטָאת הָיְאָ].

וכתבו התוספות שם (באמצע ד"ה חטאת): ואם תאמר לרבי שמעון (ע"ז כג.) דלית ליה דחטאת קרייה רחמנא, מנא ליה דטרפות פוסל ט. ויש לומר דנפקא ליה מדכתיב "תְּמִימָה" כדדרשין בפ"ק דמסכת ע"ז (דף ו.) דנח גופיה לאו טרפה הוה, מדכתיב "תָּמִים". ורבנן [דר"ש], אצטריך תְּמִימָה לכדרשין בספרי תמימה דאף שתי שערות שחורות פוסלות בה. ולרבי שמעון, תרתי שמעת מינה, מדכתיב תְּמִימָה בין אַדְמָה לַאֲשֶׁר אין קָה מוּם.

^{נח} בגמרא (ע"ז דף ו. ודף נא.): דאמר רבי אלעזר מנין למחוסר אבר שהוא אסור לבני נח, שנאמר (נח ו, יט) וּמִכָּל הַחַי מִכָּל בֶּשָׂר שָׁנִים מִכָּל [תָּבִיא אֶל הַתֵּבָה לְהָחִית 'אֲתָךְ], אמרה תורה הבא בהמה שחיין ראשי אברין שלה. האי ומכל החי מיבעי ליה למעוטי טריפה, מלְחִיּוֹת זָרַע (שם ו, א) נפקא. הניחא למאן דאמר טריפה אינה יולדת, אלא למאן דאמר טריפה יולדת מאי איכא למימר, אמר קרא "אֲתָךְ", אֲתָךְ בדומין לך. ודלמא נח גופיה טריפה הוה, תָּמִים כתיב ביה (שם ו, ט). דלמא תמים בדרכיו הוה, צדיק כתיב ביה (שם). דלמא תמים בדרכיו וצדיק במעשיו הוה, לא מצית אמרת דנח גופיה טריפה הוה, דאי סלקא דעתך נח טריפה הוה, אמר ליה רחמנא דכוותך עייל שלמין לא תעייל. ודלמא נח גופיה טריפה הוה, תמים כתיב ביה, ודלמא תמים בדרכיו הוה, צדיק כתיב ביה, דלמא תמים בדרכיו צדיק במעשיו הוה, לא סלקא דעתך דנח גופיה טריפה הוה דאי סלקא דעתך דנח טריפה הוה אמר ליה רחמנא כוונת עייל שלמין לא תעייל וכו' עיי"ש.

^ט בגמרא חולין (שם): רב ששת בריה דרב אידי אמר, [הא דאזלינן בתר רובא] אתיא מעגלה ערופה, דאמר רחמנא "הערופה" כשהיא שלימה תיהוי, וליחוש דלמא טרפה היא, אלא לאו משום דאמרין זיל בתר רובא. וכי תימא מאי נפקא מינה [אם הוא טריפה, ומנלן דטריפה פוסל בעגלה ערופה], הא אמרי דבי רבי ינאי "כפרה" כתיב בה כקדשים. (וע"ע לעיל הערה נז)

פא

וועל כן הגם דבעגלה ערופה לא כתיב "תמים", מכל מקום כל דבר שאינו טריפה מכונה בלשון "תמימה"

ממילא פון דאָרטן איז עס געדרינגען [שעגלה ערופה פסול בטרפה. והגם] ס'שטייט נישט דאָס וואָרט תָּמִים, אָבער ס'איז געדרינגען [מלשון כפרה] אַז ס'טאָר נישט זיין קיין טריפות, און 'דאָס' [כשאינו טריפה] ווערט דאָך אָנגערופן מיטן לשון "תָּמִים", ס'שטייט דאָך, אין די תורה הקדושה געפינט מען דאָך [כך, דמי שאינו טריפה נקרא בשם תמים או תמימה], אזוי ווי תוספות זאָגט, פרה אדומה פאָרוואָס ס'ברויך [ס'זאָל] נישט זיין קיין טריפה, איז אויך געדרינגען פון [לשון] "תָּמִימָה".

[ואם כן שייך ענין "תמימה" גם בעגלה ערופה, לענין שפסולה בטרפה, ושפיר קורא המדרש בשם "עגלתא תמימתא". ולא קשה קושיית היפה תואר דלא מצינו דין תמימה בעגלה ערופה לא באדמיות ולא במום, כי לענין טריפה שפיר מצינו דין תמימה].

פב

והגם שיש מאן דאמר דלא יליף פסול טריפה בפרה מלשון תמימה, והו משום דיש לו לימוד אחר על זה, ולכן מפרש לשון תמימה על האדמיות, אבל למאן דאמר שאין לו לימוד אחר שפיר יליף לה מלשון תמימה, כי דבר שאינו טריפה מכונה גם כן בלשון זה

נאָר ס'איז אַ פלוגתא אין דעם, איינער לערנט, ס'איז דאָ דיעות וואָס זיי לערנען אַנדערש [שאין לומדים פסול טריפה מתיבת תמימה, רק סוכרים] אַז "תָּמִימָה" גייט אַרויף אויף תָּמִימָה באדמיות [ששתי שערות שחורות פוסלות בה, והא דטריפה פוסל בה יליף מדקרייה רחמנא "חֲטָאָתָא"].

אָבער על כל פנים איז דאָ אַ מאן דאמר [רבי שמעון] וואָס [ער לערנט אַרויס הא דטריפה פוסל בפרה אדומה, מלשון "תָּמִימָה"], דער וואָס ער האָט נישט קיין לימוד אויף טריפה [מדקראה הכתוב חֲטָאָתָא], לערנט עס אַרויס פון "תָּמִימָה", אַז תָּמִימָה מיינט מען אַז ס'זאָל נישט זיין קיין טריפה. [עיינן כל זה בדברי התוספות המובא בעהרה (נז)].

פג

בעגלה ערופה למדן ב' דברים מפסוק כִּפּוּר לַעֲמֹךְ יִשְׂרָאֵל, א' שטריפה פוסל בה, ב' שהיא מכפרת למפרע עד יוצאי מצרים און דאָ ביי דעם, ביי עגלה ערופה, דאָ געפינט מען צוויי זאָכן. 'קודם' [געפינט מען, אז] ווייל ס'שטייט [לשון] 'כפרה' דערין [בפסוק כִּפּוּר לַעֲמֹךְ יִשְׂרָאֵל אָשֶׁר פָּדִיתָ ה'], איז אַ סימן אַז ס'טאָר נישט זיין קיין טריפה, דאָס איז אַ עקסטערע לימוד. און דעם ווערט דאָך אָנגערופן בלשון תמים. [והשנית מצינו בה, דילפינן מפסוק זה, דעגלה ערופה מכפרת 'למפרע' עד יוצאי מצרים (וכוהמחשך דלקמן אות פה)].

פד

[והנה] ביי אַן עובד ה' קאָן אַרויפגיין דאָס [לשון] 'תמימות' אויפן עבדות, [כמו] שאמרו בגמרא על נח [דילמא תָּמִים במעשיו, אָבער ביי אַ עגלה איז עס אַ 'תמימה' אַז ס'איז נישט קיין טריפה. וואָרן ס'איז דאָך נישט שייך [לומר בבהמה שהוא תמים במעשיו], ער האָט דאָך נישט קיין 'בחירה' [שנוכל לפרש] אַז ס'זאָל אַרויפגיין אויף 'מעשים', מוז דאָס אַרויפגיין [לאפוקי טריפה]. ביי נח זאָגט די גמרא דילמא תָּמִים במעשיו, אָבער דאָס לשון תמימות [מורה גם כן לאפוקי טריפה].

פה

פון וואָנעט איז געדרינגען אָבער דעם 'תמימות' [שבעגלה ערופה, אַז] ס'זאָל נישט זיין קיין 'טריפה', דאָס איז געדרינגען ווייל ס'שטייט "כפרה", דאָ שטייט כפרה, כַּפֵּר לַעֲמֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פָּדִיתָ.

[און] חכמינו ז"ל דרשנען^פ [עוד מפסוק זה] - א פלא - כַּפֵּר לַעֲמֹת יִשְׂרָאֵל "אֲשֶׁר פָּדִיתָ", כפרה זו מכפרת עד "יוצאי מצרים", פון ווען אָן אידן זענען 'אויסגעלייזט' געוואָרן איז עס מִכַּפֵּר עליהם, אפילו אויף 'לשעבר'.

(המשך הדרוש להלן אות פז)

פו

ביאור הפסוק יְדִינוּ לֹא שָׁפְכוּ וְגו' וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ, וביאור המשנה לא פטרנוהו בלא לווייה ובלא מזון כ'האב אַמָּאָל געקלערט, קאָן זיין אַז דאָס איז מרומז אין דעם, ווען אידן האָבן געזאָגט [הזקני בית דין אמרו אצל עגלה ערופה] יְדִינוּ לֹא שָׁפְכוּ אֶת הַדָּם הַזֶּה "וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ" (דברים כא, ז), זאָגט מען דאָךְ [במשנה] (סוטה מה:): וכי סלקא דעתך שזקני בית דין שופכי דמים הם, נאָר, שלא פטרנוהו בלא לווייה ובלא [מזון].

אין אמת'ן אַרײַן האָב איך געזאָגט, לויט דעם, איז דאָךְ דאָס א ווידוי [על דורות שעברו], אַז ס'איז מכפר ביז יוצאי מצרים, איז דאָךְ עס אַ ווידוי פאַר די 'פריערדיגע' דורות [גם כן], דאָס איז אַ כפרה אויף פריערדיגע דורות..

נאָר וואָס דען [נאמירת וידוי ע"י הבית דין של עכשיו, ובפרט בלשון "ידינו" וגו' "ועינינו", הוא על דרך] שלוחו של אדם כמותו.

אַזוי ווי דער מדרש זאָגט דאָ אַט [בפרשתן]^ס, ער [אליעזר] האָט געזאָגט הִקְרָה נָא "לִפְנֵי" הַיּוֹם וְעֵשָׂה חֶסֶד עִם "אֲדֹנֵי אַבְרָהָם", מלמד ששלוחו של אדם כמותו. ווייל ער האָט גערעדט בשמו [של אברהם, על כן אמר בלשון "לִפְנֵי"].

[וכן מצינו בפרשת וירא (יט, יג)] די מלאכים האָבן געזאָגט כִּי מִשְׁחָתִים "אֲנַחְנוּ" אֶת הַמָּקוֹם, ווייל זיי זענען געווען שלוחים.

אַ שלוחות איז כמותו, מ'זאָגט אויף "זיין" נאָמען [של השליח] ווען מ'זאָגט אַ שלוחות.

האָבן זיי [זקני בית דין] דאָ געזאָגט וידוי פאַר די פריערדיגע דורות, די האָבן נישט 'געזען', יְדִינוּ לֹא שָׁפְכוּ [אֶת הַדָּם הַזֶּה] "וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ", כַּפֵּר לַעֲמֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פָּדִיתָ, זיי האָבן 'כולל' געווען די פריערדיגע דורות, זיי האָבן זיכער נישט 'געזען'.

נאָר פונדעסטוועגן דאָס לשון אַליין, מ'דאַרף נישט צו זאָגן אַזא לשון אויף זיך, וואָס ס'קען האָבן דאָךְ אַ משמעות חס ושלום אַז איך קלער אַז טאָמער זענען זיי אַליין חלילה געווען שופכי דמים, [ולכן אמרו במשנה וכי עלתה על דעתנו שזקני בית דין שופכי דמים הם], איבערדעם זאָגט ער [דהכוונה] ס'איז נכלל אין דעם דאָס אויך, שלא פטרנוהו בלא לווייה ובלא אכילה ושתיה.

^פ עיין המקורות בגמרא ומדרש, להלן באות פט.

^ס הוא במדרש ל"ב מדות [של רבי יוסי הגלילי (כן מביאו רש"י)], או של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי (כן מביאו הרמב"ם), ונקרא גם בשם "משנת רבי אליעזר", או "מדרש אגור". יצא לאור מכתב יד, בשנת תרצ"ד [בפרשה שמעית] וז"ל: מנין ששלוחו של אדם כמותו, שכן אליעזר אומר הקרה נא לִפְנֵי הַיּוֹם, מכאן ששלוחו של אדם כמותו. [והכוונה לכאורה כי מפרש לשון הכתוב, כאילו אמר הקרה נא "לִפְנֵי אֲדוֹנֵי אַבְרָהָם" הַיּוֹם].

פז

המשך ביאור קושיא ג

ענין כפרה למפרע לא מצינו בשום קרבן אחר, חוץ מעגלה ערופה

יהיה איך שיהיה, על כל פנים שטייט דאך אַרויס אַז דאָס [עגלה ערופה] איז אַ כפרה אויף די פריערדיגע דורות.

דאָס געפינט מען נישט ביי קיין שום קרבן נישט, אַז ס'זאל מכפר זיין אויף די 'פריערדיגע' זמנים איז נישטאָ קיין שום קרבן, דאָס איז נאָר ביי עגלה ערופה, דאָרט געפינט מען דאָס. [ולמדו זה] ווייל ס'שטייט כָּפָר וגו'.

און פון דאָרטן [מלשון כָּפָר, דכתיב בה כפרה קדשים] איז [אויך] געדרינגען אַז ס'איז 'תמים', ס'איז נישט קיין טריפה.

און ס'איז געדרינגען [גם כן מפסוק זה] אַז ס'איז מכפר אפילו אויף די פריערדיגע דורות.

פח

כהדא "עגלתא תמימתא" שבמדרש, הכוונה על "עגלה ערופה". והרמיון בין שרה לעגלה ערופה, הוא דכאן נאמר שני חיי שרה ודרשו "כולן" שוין לטובה, ופירושו שקיבלה שכר על כל השנים של כל הדורות אף למפרע (כפירושו לעיל), ולזה מדרגה אותה אל כפרת עגלה ערופה שהוא קרבן היחודי שמכפר אף למפרע

איבערדעם אפשר, דאָס קאָן זיין זאָגט דער מדרש אפשר דאָס לשון [כהדא עגלתא תמימתא].

[שהרי] ער זאָגט [כאן בפסוק] שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה [וידרשו] כולן שוין לטובה, אַז זי האָט מגין געווען אפילו אויף די פריערדיגע דורות, לְיָהֵב עָלֵיו כָּל הַמַּחְצָב, אַלע יאָרן, אַזוי ווי דער מדרש זאָגט ביי אברהם אבינו.

איבערדעם זאָגט ער [במדרש] זו שרה שהיתה 'תמימה במעשיה', ביי איר איז געווען די תמימות 'במעשים' [כמו שדרשו אצל נח תמים במעשיו], כהדין "עגלה" תמימתא [והיינו עגלה ערופה, וכפירוש שדחה היפה תואר. והכוונה כין] דאָרט ביי 'די איינע זאך' [עגלה ערופה] געפינט מען אַ כפרה אויף 'למפרע', אפילו אויף וואָס ס'איז שוין פאַראיבער לאַנג, אַז ס'איז מכפר על יוצאי מצרים.

פט

ס'איז דאָכט זיך מיר אַ גמרא אויך²⁰. אַ מדרש איז עס זיכער²¹, אויף דעם וואָס שטייט "אֲשֶׁר פְּדִיתָ". דאָכט זיך מיר דער בעלי התוספות²² ברענגט עס אויך אפשר. [דילפינן מלשון] "אֲשֶׁר פְּדִיתָ", כפרה זו מכפרת עד יוצאי מצרים²³.

²⁰ בגמרא הוריות (ו): ט עמא דרב פפא דכתיב כָּפָר לַעֲמֹךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פְּדִיתָ ה', ראויה כפרה זו שתכפר על יוצאי מצרים מדכתיב "אֲשֶׁר פְּדִיתָ". (וכן הוא בקצרה גם בכריתות דף כו.).

²¹ בספרי (סוף פרשת שופטים): ה' הכהנים אומרים כָּפָר לַעֲמֹךְ יִשְׂרָאֵל, כשהוא אומר אֲשֶׁר פְּדִיתָ ה', מלמד שכפרה זו מכפרת על יוצאי מצרים.

ובילקוט שמעוני (שם רמז תתקכ) איתא הלשון: כָּפָר לַעֲמֹךְ יִשְׂרָאֵל פְּדִיתָ, ראויה כפרה זו שתכפר 'עד' יוצא מצרים.

²² בבעלי התוספות (פרשת שופטים כא, ט): איצטריך ליה האי קרא לומר שאם נמצא הרוצח אחר יום הכיפורים שממיתין אותו, דסלקא דעתך דליכפר יום הכיפורים על רציחה ספקא זו וכו', דנפקא מדכתיב כָּפָר לַעֲמֹךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פְּדִיתָ ה', דהויא כפרה זו אפילו לאותם שיצאו ממצרים שעברו עליהם כמה יום הכיפורים הרבה, דיום הכיפורים אינו מכפר על זה אם לא בהבאת העגלה.

²³ וכמו שמצינו לשון זו ביוצאי מצרים, דכתיב (עקב ט, כו) אַל תִּשְׁחַת עֲמֹךְ וְנִחַלְתָּךְ אֲשֶׁר "אֲשֶׁר פְּדִיתָ" בְּגִדְלָךְ אֲשֶׁר "הווצאת ממצרים" בְּיַד חֲזָקָה.

'דאָס' [כפרה 'למפרע'] געפינט מען נישט ביי קיין שום זאך.
איבערדעם זאָגט ער דאָ דאָס לשון ביי איר, ביי שרה אמנו, שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה "כולן"
שוין לטובה, אפילו די פריערדיגע יאָרן [וכמו שפירשנו לעיל בביאור קושיא א], זאָגט ער
כהדין עגלה תמימתא, מיינט מען טאָקע די "עגלה ערופה".

צא

ומה שמכנה המדרש את עגלה ערופה בלשון "תמימתא" הוא עבור הדיון שמריפה פוסל בה, שזה ילפינו מלשון
"כפר" לַעֲמֹךְ יִשְׂרָאֵל, ומשם ילפינו גם כן הא דמכפרת 'למפרע' עד יוצאי מצרים. אבל הדמיון בין שרה לעגלה אינו
לענין התמימות, שבשרה מתפרש לשון תמימות שהיה תמימה "במעשיה", ובעגלה מתפרש בענין אחר, והדמיון
הוא רק לענין כפרה 'למפרע' דילפינו מלשון כפר וגו', ומשם ילפינו גם כן דטריפה פוסל בה, ולכן קורא כאן לעגלה
בלשון "תמימתא"

און דעס וואָס ער זאָגט [הלשון עגלתא] "תמימתא" [הכוונה] ווייל ס'האָט נישט
געטאָרט זיין [טריפה, ומה שמזכיר ענין זה בכאן, הוא יען כין ווייל ס'איז געווען א' כפרה'
[דכתיב בה לשון כפר לַעֲמֹךְ, כקדשים, לכן] האָט עס נישט געטאָרט זיין 'טריפה', [ולכן] האָט
עס געקענט זיין א' כפרה', און אזוי ווייט איז עס געווען [הכפרה יען] אַז ס'איז נישט
געווען קיין טריפה, ס'ווערט אָנגערופן תמימות, אזוי ווייט איז געווען די כפרה [ער
שמכפר גם למפרע], - [שהרי רק] נאָך פון די [לשון] 'כפרה' איז געדריינגען אַז ס'טאָר נישט
זיין קיין טריפה, - און [משם ילפינו גם כן כין] אזוי ווייט איז דאָ די כפרה געוועזן [שהיה
מכפר] אפילו למפרע [עד יוצאי מצרים].

[און] אויף אַזאָ בחינה איז געווען ביי איר [בשרה אמנו, שבמעשיה היתה מכפרת גם על
'למפרע', על כל הדורות מיום שנברא העולם]. נאָך ביי איר איז געווען תמימות [במעשים],
איך שמועס דאָ נישט פון 'טריפות', דאָ שמועסט מען תמימה 'במעשיה', ביי איר איז
עס 'אויף דעם אופן' אָנגערופן געוואָרן 'תמימה' [מה שאין כן בעגלה ערופה, שם מורה לשון
תמימתא על מה שאינו טריפה].

אַבער [הדמיון ממנה לעגלה ערופה הוא כמה שהיתה] די כפרה איז געווען אויף למפרע
[ולא לענין התמימות, דהא כדאיתא והא כדאיתא, שרה היתה תמימה במעשיה, ועגלה נקרא תמימה
עבור שפוסל בה טריפה. והדמיון ביניהם הוא רק לענין כפרה למפרע. ומה שמזכיר התמימות של עגלה,
הוא כי זה נלמד מאותו קרא דילפינו מינה הכפרה למפרע].

ס'איז נישטאָ קיין 'דמיון' [זה אצל קרבן אחר, ס'איז נישטאָ] נאָך אַזאָ קרבן. נאָך אַזאָ
קרבן געפינט מען נישט, [שיהא מכפר גם] למפרע.

איבערדעם זאָגט ער דאָ דאָס 'דמיון' [מן שרה אמנו לעגלה תמימה], דאָס 'משל' וואָס
דער מדרש זאָגט כהדין עגלה תמימה. ווייל זי האָט מכפר געווען 'למפרע' [כמו בעגלה
ערופה]. און אויף 'שפעטער' אַוודאי. [נאָך אפילו] 'למפרע' ווען זי איז נאָכנישט געווען
בעולם.

און [אויף 'שפעטער' אַוודאי] פון ווען אָן זיי זענען טאָקע געוועזן [אברהם ושרה בעולם]
און געדינט דעם באַשעפער, זייערע זכותים האָבן זיי איבערגעלאָזט, איז אַוודאי
געבליבן [זכותם] עד סוף כל הדורות.
זְכוּתָם יָגֵן עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל.
.. אַלץ נאָך געבליבן זייער זכות.

דער כח פון די אבות ואמהות הקדושים, דאָס איז דער כח וואָס מ'וועל מיר זוכה זיין טאַקע די כפרה, ביזט מ'וועט זוכה זיין [לתחיית המתים], וואָרן זייער זכות איז דאָך "עד שיחיו המתים". [וכלשון המדרש ילקוט לענין "שבת", כדלעיל אות סן].

צב

[און] פאַרוואָס זאָגט ער נאָר - ביי "שבת" [במדרש ילקוט דלעיל, בלשון זה, - דנחשב כאילו שמר השבתות] "עד שיחיו המתים", [ולא הזכיר גם השבתות 'שלאחר' שיחיו המתים].
וואָרן נאָך תחיית המתים וועט מען דאָך 'אַליין זיין' [שוב בחיים], וועט מען ווידער דינען דעם באַשעפער, מ'וועל מיר זוכה זיין.

צג

ברכת הקודש

[השי"ת יעזור]:

מ'זאָל זוכה זיין במהרה לגאולה שלימה, און די ימי התחייה.
מ'זאָל מיר זוכה זיין צו זען פְּנֵיהֶם הַמְּזֻהָרִים כְּזֶהֶר הַרְקִיעַ¹⁰.
מ'זאָל במהרה זוכה זיין [לזה].

[און] ביז דערווייל זאָל מיר דבוק זיין, דבוק זיין באמת אין תורה ומצוות, און אין דרך האמת.
במהרה זאָל נתרומם ווערן קרן התורה וישראל, בהתגלות כבוד שמים עלינו במהרה בימינו אמן.

¹⁰ הוא על פי לשון התפילה שיסד הישמח משה לומר על קברי צדיקים [ד"ה שלום עליך על משכבותיך] שאומרים שם: הַרְחֵקֵנוּ הָאֲדוֹמִינִי וְכֹר' וְיִזְכְּנוּ לְרֵאוֹת פְּנֵי הַמְּזֻהָרִים כְּזֶהֶר הַרְקִיעַ. [ומקורו על פי לשון הפסוק בדניאל (יב, ג) וְהַמְשַׁקְלִים יִזְהָרוּ כְּזֶהֶר הַרְקִיעַ].

